

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАХБАР КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ
ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ САНЪАТ ВА МАДАНИЯТ ИНСТИТУТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

“САНЪАТШУНОСЛИК (ТУРЛАРИ БЎЙИЧА)” ЙЎНАЛИШИ

**“САНЪАТШУНОСЛИКНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ”
модули бўйича**

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

Тошкент – 2019

Модулнинг ўқув-услубий мажмуаси Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашининг 2019 йил 18 октябрдаги 5 – сонли баённомаси билан маъқулланган ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилган.

Тузувчи: “Овоз режиссёрлиги ва кинооператорлик” кафедраси профессори, санъатшунослик фанлари доктори О. Қ.Тожибоева;

Такризчи: ЎзДСМИ “Телевидение ва кино режиссёрлиги” кафедраси мудири, санъатшунослик фанлари номзоди, доцент Ф.Х.Файзиева

Ўқув-услубий мажмуа Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти кенгашининг 2019 йил _____даги ____-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	Ошибка! Закладка не определена.
II.МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ
III.НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР.....
IV.АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ.....	Ошибка! Закладка не определена.....
V. КЕЙСЛАР БАНКИ
VI.МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ.....
VII. ГЛОССАРИЙ.....
VIII.АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармонлари, шунингдек 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–2909-сонли Қарорида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Дастурга киритилган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, бу орқали олий таълим муассасалари педагог кадрларининг соҳага оид замонавий таълим ва инновация технологиялари, илғор хорижий тажрибалардан самарали фойдаланиш, илмий фаолиятини мунтазам юксалтириш, шунингдек, педагогик вазиятларда оптимал қарорлар қабул қилиш билан боғлиқ компетенцияларга эга бўлишлари таъминланади.

Ушбу дастурда санъатшуносликнинг бугунги ҳолати, замонавий ёндашув ва тенденциялар санъат турларининг ўзаро боғлиқлиги ва алоҳида хусусиятлари кесимида маълумотлар келтирилади. Қайта тайёрлаш ва малака ошириш курсининг ўқув дастури қуйидаги модуллар мазмунини ўз ичига қамраб олади.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Санъатшуносликнинг долзарб масалалари” модулининг **мақсади:**

Санъатшуносликнинг(соҳалар бўйича) турли йўналиш ва жанрлар кесимида ривожланиш босқичлари, тарихи ва замонавий ҳолатини қиёслаш орқали унинг бугунги ҳолатини белгилаш, педагог кадрларнинг ўқув-тарбиявий жараёнларни юқори илмий-методик даражада таъминлашлари учун зарур бўладиган касбий билим, кўникма ва малакаларини янгилаш ҳамда уларнинг касбий компетентлиги ва педагогик маҳоратининг ошишини таъминлашдан иборат.

“Санъатшуносликнинг долзарб масалалари” модулининг **вазифалари:**

•“Санъатшунослик (турлари бўйича)” йўналишида педагог кадрларнинг касбий билим, кўникма, малакаларини узлуксиз янгилаш ва ривожлантириш механизмларини яратиш;

•замонавий талабларга мос ҳолда олий таълимнинг сифатини таъминлаш учун зарур бўлган педагогларнинг касбий компетентлик даражасини ошириш;

•махсус фанлар соҳасидаги ўқитишнинг инновацион технологиялари ва илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш;

•санъатшунослик соҳасининг янги давр муаммолари бўйича маълумотлар бериш ва уларни қўллаш учун педагог кадрларни тайёрлашни таъминлашга қаратилган фаолиятни ташкил этишдир.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар:

Санъатшуносликнинг долзарб масалалари курсини ўзлаштириш жараёнида тингловчилар қуйидагиларни билишлари талаб этилади:

Тингловчи:

- санъатшуносликнинг ривожланиш тенденцияларини;
- санъатшунослик фанларининг назарий асосларини;
- санъатшунослик фанининг олий таълим тизимидаги ўрнини;
- санъатшуносликнинг долзарб муаммоларини;
- санъатшунослик фанларини ўқитишда инновацион технологияларни;
- санъат турлари ва уларнинг ўзаро интеграциясини;
- санъат соҳасидаги турли замонавий услублар, йўналиш ва тамойилларни **билиши** лозим.

Тингловчи:

- **санъатшунослик йўналиши бўйича хорижий манбалардан педагогик фаолиятда фойдаланиш;**
- санъатшунослик бўйича хорижий мамлакатлар тажрибаларидан фойдаланиш;
- инновацион ва замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш;
- санъат соҳалари бўйича олиб борилаётган илмий изланишлар ва тадқиқотлар натижаларини амалиётга тадбиқ этиш;
- санъатшунослик соҳасидаги модернизация ва ўзгаришларни ўзлаштириш ҳамда дарс жараёнларига сингдириш;
- санъатшуносликнинг долзарб муаммоларини таҳлил қилиш ва ечимини аниқлаш;
- санъатшунослик соҳасидаги инновацияларни илмий-тадқиқот ва ўқув жараёнига тадбиқ этиш **кўникмаларига** эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- санъатшунослик фанларига инновацион технологияларни жорий қилиш;
- санъатшунослик фанларини ўқитишнинг дидактик таъминотини яратиш;
- санъатшуносликнинг замонавий ривожланиш тенденцияларини назарий асосда ўқув жараёнига тадбиқ этиш;
- санъатшунослик фанларининг методик таъминотини яратиш;
- санъатшунослик фанларини ўқитишда илғор хорижий тажрибани қўллаган ҳолда ўқув жараёнини ташкил этиш **малакаларига** эга бўлиши зарур.

Тингловчи:

- санъатшунослик соҳасида машғулотларни илғор педагогик ҳамда замонавий ахборот технологиялардан фойдаланган ҳолда ташкил этиш ва бошқариш;
- санъатшунослик йўналиши бўйича илмий тадқиқотлар олиб бориш;
- санъатшуносликда илмий-тадқиқот методологиясини ривожлантириш **компетенцияларига** эга бўлиши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Санъатшуносликнинг долзарб масалалари” курси маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;
- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, аудио-видео ёзувларидан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий хужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш ва бошқа интерактив таълим усуллари қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Мазкур модулнинг мазмуни ўқув режадаги “Таълим тизимида режиссёрлик ва актёрлик санъати асослари”, “Санъатшунослик фанларини ўқитиш методикаси”, “Санъатшуносликда илғор хорижий тажрибалардан фойдаланиш” ва “Арт менежмент” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар олий таълим муассасаларида ўқитиладиган “Санъатшунослик (турлари бўйича)” ва узвий ўзаро боғлиқ бошқа фанлар бўйича машғулотларни олиб бориш, уларнинг мазмунини янги, замонавий услублар билан бойитилган ҳолда амалда қўллаш ва талабалар билимини баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимооти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат				
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси			
			Жами	жумладан		
				Назарий	Амалий машғулот	Кўчма машғулот
1.	Санъатшунослик фанининг назарий ва амалий асослари			2		

2.	Театр-синтетик санъат сифатида			2		
3.	Санъатшуносликнинг ривожланиш тенденциялари				2	
4.	Санъат - жамият ривожланишининг муҳим омили сифатида				2	
5.	Санъатшунослик соҳасидаги замонавий ёндашувлар				2	
6.	Ўзбекистон санъатшунослиги хусусиятларининг таҳлили				2	
7.	Санъат соҳасидаги турли замонавий услуб ва йўналишлар					4
Жами: 16 соат		16	16	4	8	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Санъатшунослик фанининг назарий ва амалий асослари

Санъатшунослик йўналиши бўйича таҳсил олаётган тингловчи санъат амалиётидан, унинг ижтимоий функциялари, жанрлар тизими ва ижодий услубларидан хабардор бўлишлари мақсадга мувофиқдир. Маданият, санъат соҳаларидаги ижодий жараёнларни ОАВда ёритиш ва номоддий миллий кадриятларни тарғиб этишда санъатшунослик муҳим ўрин тутди. Шундай экан, мазкур маъруза танланган муайян йўналиш бўйича (театр санъати, кино, ТВ, радио, мусиқа ва б.) соҳа мутахассислари замонавий бадиий жараёнда қўлга киритилаётган ютуқлар билан бир қаторда санъат соҳалари тарихини, ривожланишига хос ижтимоий-маданий динамикасини таҳлил эта билишлари, ўз фикр-мулоҳазаларини муқобил жанр ва форматдаги тадқиқот сифатида ОАВ тизимида намоён этиш маҳоратига эга бўлишларида муҳим аҳамият касб этади.

2-мавзу. Театр-синтетик санъат сифатида

Театр санъати синтетик санъат бўлиб, жамият ҳаётида томошабинларнинг маънавий ва эстетик тарбиясида муҳим ўрин тутди. Унда драматургия, мусиқа, тасвирий санъат, рақс, меъморлик ажралмас бирликни ташкил этади.

Мазкур назарий дарсда тингловчилар театрнинг ўзига хослиги, тарихий босқичлари, синтетик табиатининг етакчи жиҳатлари, шунингдек

театр санъатининг функцияси ҳамда хусусиятлари билан атрофлича танишадилар.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1-Амалий машғулот.

Санъатшуносликнинг ривожланиш тенденциялари

Тингловчилар санъатнинг турлари, эволюцияси, ривожланиш босқичлари ва тенденцияларининг юзага келиши, тараққий этиши, ўзига хос қирралари ҳақида маълумотларга эга бўладилар ва мавзу бўйича кўтарилган масалалар бўйича амалий кўникмаларини намойиш этадилар. Шу маънода мазкур амалий машғулотда тингловчилар санъат қонунияти, функцияси борасидаги назарий билимларни амалиётга жорий қилиш тамойиллари ва масъулияти ҳақида фикр алмашадилар.

2-Амалий машғулот.

Санъат - жамият ривожланишининг муҳим омили сифатида

Тингловчилар санъат асарларининг аҳамияти хусусида, қолаверса, санъат турлари ва жанрлари, тасвирий ва ифодавий воситалари, санъатлараро интеграция борасида фикр алмашадилар. Театр, мусиқа, тасвирий санъат, кино ва бошқа замонавий санъатларнинг жамият ижтимоий, маданий-маънавий ҳаёти билан узвийлиги, таниқли драматург, режиссёр, рассом, композитор ва бошқаларнинг ижоди билан танишадилар ва мавзу бўйича кўтарилган масалалар бўйича амалий кўникмаларини намойиш этадилар.

3-Амалий машғулот

Санъатшунослик соҳасидаги замонавий ёндашувлар

Тингловчилар санъатшунослик фанининг таълим тизимидаги ўрни бевосита малакатимизда олиб борилаётган маънавий-маърифий ислохотларнинг амалга оширилиши билан боғлиқ ҳолда белгиланиши ҳақида маълумотларга эга бўладилар ва мавзу бўйича кўтарилган масалалар бўйича амалий кўникмаларини намойиш этадилар. Соҳанинг SWOT таҳлилини амалга ошириш орқали ўз фикр мулоҳазаларини билдирадилар.

4-Амалий машғулот

Ўзбекистон санъатшунослиги хусусиятларининг таҳлили

Тингловчилар томонидан мамлакатимиз санъатшунослигининг ҳолати ва етакчи тенденциялари баҳоланади. Санъатшуносликнинг санъатлар глобаллашуви жараёнида ҳамда ижтимоий-маданий ҳаётдаги ўзгаришлар кесимидаги тенденциялари ва истиқболли йўналишлари таҳлил қилинади. Мониторинг ва баҳолаш масалалари кўриб чиқилади ва тингловчилар мавзу

бўйича кўтарилган масалалар юзасидан амалий кўникмаларини намойиш этадилар.

КЎЧМА МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

Санъат соҳасидаги турли замонавий услуг ва йўналишлар

Тингловчилар гуруҳи билан Тошкент шаҳрида жойлашган Ўзбек Миллий академик драма театри, Муқимий номидаги мусикали драма театри, Ўзбекистон Ёшлар театри, “Дийдор” театр студияси каби ижодий жамоалардан бирига ташриф буюрилади. Театрнинг ишлаш кундалиги, репетициялар жараёни, ишлаб чиқариш фаолияти билан танишилади. Дарсдан сўнг муайян спектакллар таҳлил қилинади ва театрнинг ўзига хослиги борасида фикр алмашинади.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларидан фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

№	Баҳолаш мезони	Максимал балл	Изоҳ
1.	Тест топшириқлари	2.5	1 балл
2.	Санъат асарини таҳлил қилиш (Турлар бўйича)		1 балл
2.	Мустақил иш		0.5 балл

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

1. Блиц-сўров (инглизча —blits – тезкор, бир зумда) методи берилган саволларга қисқа, аниқ ва лўнда жавоб қайтарилишини тақозо этадиган метод саналади. Унга кўра ўқитувчи ўрганилган мавзу, муайян таркибий қисмлар моҳиятининг очиб берилишини талаб этадиган саволларни ишлаб чиқади ва талабаларнинг эътиборларига ҳавола этади. Талабалар берилган саволга қисқа муддатда, қисқа ва аниқ жавоб қайтара олишлари лозим. Гуруҳ ёки жуфтликда ишлашда бир нафар талаба берилган саволга жавоб қайтаради, унинг шериклари ёки гуруҳдошлари жавобни тўлдиришлари мумкин. Бироқ, фикрлар такрорланмаслиги лозим. Методни қўллашда мавзуга доир таянч тушунчалар, асосий ғояларнинг моҳияти талабалар томонидан оғзаки, ёзма ёки тасвир (жадвал, диаграмма) тарзида ёритилиши мумкин.

Маърузада талабаларга бериладиган топшириқ намунаси: Хорижий мамлакатлар таълим тизимидаги илғор тажрибаларни ўрганиш қандай мақсадларга хизмат қилиши мумкин?

2. Моделлаштириш (modulus – ўлчов, меъёр) методи талабаларда ўзлаштирилган мавзу, масала ёки ҳал қилинган муаммо юзасидан мантиқий фикрлаш, мавзу, масала ёки ҳал қилинган муаммонинг умумий моҳиятини модел (шартли белги)лар ёрдамида тасвир шаклида ифоадалай олиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Методни қўллашда танланган объект моҳиятини, муҳим хусусиятларини, устувор жиҳатларини тўла очиб беришга алоҳида эътибор қаратилади. Машғулотларда ушбу методдан фойдаланиш қуйидаги босқичларда амалга оширилади: 1) талабалар мавзу (масала, муаммо) моҳиятини пухта англайдилар; 2) мавзу (масала, муаммо) моҳиятини тўлақонли ифода этадиган асосий жиҳатлар, таянч тушунчаларни ажратадилар; 3) улар ёрдамида умумий моделни яратадилар; 4) модел ёрдамида ўрганилган мавзу (масала, муаммо)нинг моҳияти тўғрисида жамоага маълумот берадилар; 5) таклиф этилган моделнинг мақсадга мувофиқ яратилганлиги, мавзу (масала, муаммо) моҳиятини очиб бера олиши жамоа томонидан муҳокама қилинади.

Маърузада талабаларга бериладиган топшириқ намунаси:

Мамлакатимиз санъатишунослик фани йўналишининг ҳозирги ҳолатини моделлаштириш асосида ёритинг.

3. “SWOT-таҳлил” методи

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўлларни топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

CWOT таҳлил:

C – Strengths (кучли)

W – Weakness (заиф)

O – Opportunities (имкониятлар)

T – Threats (хатарлар)

Таҳлил қилиш учун 2x2 ўлчамдаги матрица тузилади:

C	W
O	T

Намуна- Мамлакатимиз санъатшунослик фани йўналишининг ҳозирги ҳолати борасида CWOT таҳлил

	Манфаатли омиллар	Манфаатсиз омиллар
Ички муҳит омиллари	<p>C – кучли томони.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. “Устоз-шогирд” анъанасига асосланганлиги. 2. Кўп йиллик бой анъаналарга эга эканлиги. 3. Санъатшуносликнинг барча йўналишларида ўзига хос илмий мактаб яратилганлиги. 	<p>W – заиф томонлари</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Айрим мутахассисликлар бўйича илмий салоҳиятнинг пастлиги (масалан рақсшунослик). 2. Ўзбек тилидаги монографияларнинг камлиги. 3. Ёш олимларнинг етишмаслиги.
Ташқи муҳит омиллари	<p>O – имкониятлар.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Миллий санъат йўналишларининг ноёблиги, жаҳон эътиборини тортиш даражаси. 2. Малака ошириш ва тажриба алмашиш борасида халқаро алоқалар йўлга қўйилганлиги. 3. Халқаро маданий алоқаларда қатнашиш имкониятлари. 	<p>T – хатарлар.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Санъатшунослик йўналишида ёш ва ўрта ёш бўғинининг заифланиши. 2. Мутахассис кадрларни бошқа иш жойига ўтиб кетиши. 3. Санъат йўналишлари амалиётида муаммоларнинг кўпайиши.

4. - Хулосалаш (Резюме, Веер) методи.

Методнинг мақсади: Бу метод мураккаб, кўптармоқли, мумкин қадар, муаммоли характеридаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Методнинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир хил ахборот берилади ва айни пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида аспектларда муҳокама этилади. Масалан, муаммо ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари бўйича ўрганилади. Бу интерфаол метод танқидий, таҳлилий, аниқ мантиқий фикрлашни муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўқувчиларнинг мустақил ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда тизимли баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади. “Хулосалаш” методидан маъруза машғулотларида индивидуал ва жуфтликлардаги иш шаклида, амалий ва семинар машғулотларида кичик гуруҳлардаги иш шаклида мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш, таҳлили қилиш ва таққослаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Методни амалга ошириш тартиби

- тренер-ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;
- тренинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммони таҳлил қилиниши зарур бўлган қисимлари туширилган тарқатма материалларни таркатади;
- ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони атрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатмага ёзма баён қилади;
- навбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг, тренер томонидан таҳлиллар умумлаштирилади, зарурий ахборотлар билан тўлдирилади ва мавзу бўйича хулосалар ясалади.

1-Намуна:

Ўзбекистон санъатшунослигида мавжуд анъаналарга ворисийлик асосида ёндошув					
Таълим жараёнларида		Илмий тадқиқот йўналишида		Ташкилий-структуравий жиҳатларида	
афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги

Хулоса:**5. - “Кейс-стади” методи**

«Кейс-стади» – инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «стади» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетида амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс методи”ни амалга ошириш босқичлари

Иш Босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иэрархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг эчимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил эчим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир эчимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил эчимларни танлаш
4-босқич: Кейс эчимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият эчимининг амалий аспектиларини ёритиш

6. - «ФСМУ» методи

Технологиянинг мақсади: Мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустаҳкамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;

- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади: Ф – фикрингизни баён этинг, С – унга сабаб кўрсатинг, М – мисол келтиринг, У- умумлаштиринг.

- иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

ФСМУ таҳлили қатнашчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

Намуна

Фикр: “Театр санъатининг ижодий муаммолари (мавзу, талқин) томошабин савияси билан боғлиқ”.

Топширик: Мазкур фикрга нисбатан муносабатингизни ФСМУ орқали таҳлил қилинг.

7. - “Ассесмент” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод таълим олувчиларнинг билим даражасини баҳолаш, назорат қилиш, ўзлаштириш кўрсаткичи ва амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали таълим олувчиларнинг билиш фаолияти турли йўналишлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташҳис қилинади ва баҳоланади.

Методни амалга ошириш тартиби:

“Ассесмент”лардан маъруза машғулотларида талабаларнинг ёки қатнашчиларнинг мавжуд билим даражасини ўрганишда, янги маълумотларни баён қилишда, семинар, амалий машғулотларда эса мавзу ёки маълумотларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, шунингдек, ўз-ўзини баҳолаш мақсадида индивидуал шаклда фойдаланиш тавсия этилади.

Шунингдек, ўқитувчининг ижодий ёндашуви ҳамда ўқув мақсадларидан келиб чиқиб, ассесментга қўшимча топшириқларни киритиш мумкин.

Намуна. Ҳар бир катакдаги тўғри жавоб 5 балл ёки 1-5 баллгача баҳоланиши мумкин.

8. - “Инсерт” методи

Методнинг мақсади: Мазкур метод ўқувчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билмларни ўзлаштирилишини энгиллаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод ўқувчилар учун хотира машқи вазифасини ҳам ўтайди.

Методни амалга ошириш тартиби:

➤ ўқитувчи машғулотга қадар мавзунинг асосий тушунчалари мазмуни ёритилган инпут-матнни тарқатма ёки тақдимот кўринишида тайёрлайди;

➤ янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн таълим олувчиларга тарқатилади ёки тақдимот кўринишида намоёниш этилади;

➤ таълим олувчилар индивидуал тарзда матн билан танишиб чиқиб, ўз шахсий қарашларини махсус белгилар орқали ифодалайдилар. Матн билан ишлашда талабалар ёки қатнашчиларга қуйидаги махсус белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

Белгилар	1-матн	2-матн	3-матн
“В” – таниш маълумот.			
“?” – мазкур маълумотни тушунмадим, изоҳ керак.			
“+” бу маълумот мен учун янгилик.			
“– ” бу фикр ёки мазкур маълумотга қаршиман?			

Белгиланган вақт якунлангач, таълим олувчилар учун нотаниш ва тушунарсиз бўлган маълумотлар ўқитувчи томонидан таҳлил қилиниб, изоҳланади, уларнинг моҳияти тўлиқ ёритилади. Саволларга жавоб берилади ва машғулот якунланади.

9. - “Тушунчалар таҳлили” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод талабалар ёки қатнашчиларни мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш, баҳолаш, шунингдек, янги мавзу бўйича дастлабки билимлар даражасини ташҳис қилиш мақсадида қўлланилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар машғулот қодалари билан таништирилади;
- ўқувчиларга мавзуга ёки бобга тегишли бўлган сўзлар, тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилади (индивидуал ёки гуруҳли тартибда);
- ўқувчилар мазкур тушунчалар қандай маъно англатиши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;
- белгиланган вақт якунига этгач ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тугри ва тулиқ изоҳини уқиб эшиттиради ёки слайд орқали намоиш этади;
- ҳар бир иштирокчи берилган тугри жавоблар билан узининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз билим даражасини текшириб, баҳолайди.

Намуна: “Модулдаги таянч тушунчалар таҳлили”

Тушунчалар	Сизнингча бу тушунча қандай маънони англатади?	Қўшимча маълумот
Концепция	спектакль мақсади ва вазифаларини ҳал қилишдаги белгиланган йўл	
Нигилизм	қабул қилинган қадриятларни тан олмаслик	
Драматик асарда ситуация	персонажларнинг ўзаро муносабати ва кураши натижасида эпизодларда юзага келадиган вазият	
Экспозиция	сюжетнинг кириш қисми, характерларнинг шакллана бошлаши, ижтимоий муҳит, ҳаёт шароитлари	
Симбиоз	санъат турлари ёки муайн йўналишларнинг ўзаро бирикиб, яхлитлик ҳосил қилиш жараёни	
Санъат маркетинги	ташкилий ва бадий мақсадларга эришишда истемолчилар билан ўзаро манфаатдорлик муносабатларни	

	ўрнатишга йўналтирилган интегралаштирилган менежмент жараёни	
--	--	--

Изоҳ: Иккинчи устунчага қатнашчилар томонидан фикр билдирилади. Мазкур тушунчалар ҳақида қўшимча маълумот глоссарийда келтирилган.

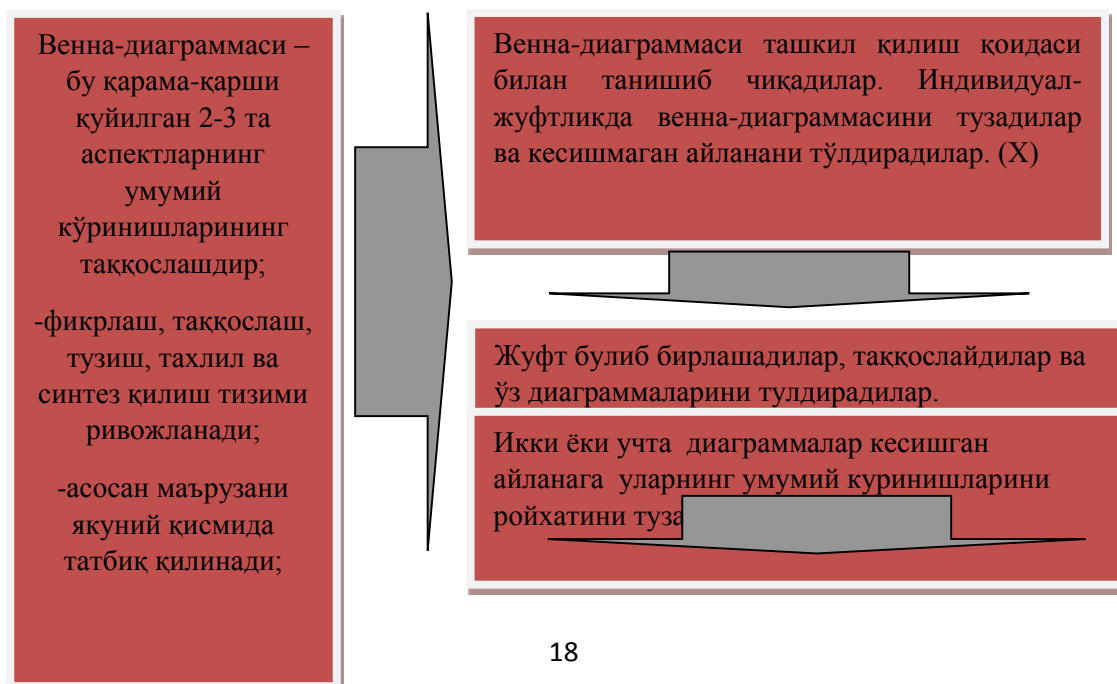
10. - Венн Диаграммаси методи

Методнинг мақсади: Бу метод график тасвир орқали ўқитишни ташкил этиш шакли бўлиб, у иккита ўзаро кесишган айлана тасвири орқали ифодаланади. Мазкур метод турли тушунчалар, асослар, тасавурларнинг анализ ва синтезини икки аспект орқали кўриб чиқиш, уларнинг умумий ва фарқловчи жиҳатларини аниқлаш, таққослаш имконини беради.

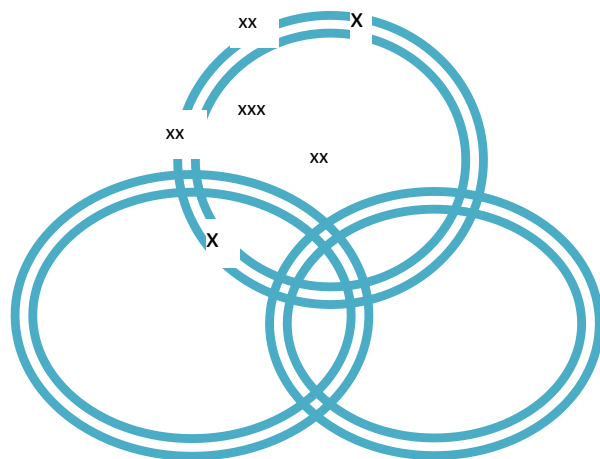
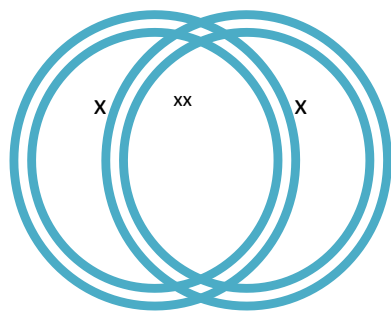
Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар икки кишидан иборат жуфтликларга бирлаштириладилар ва уларга кўриб чиқиладиган тушунча ёки асоснинг ўзига хос, фарқли жиҳатларини (ёки акси) доиралар ичига ёзиб чиқиш таклиф этилади;
- навбатдаги босқичда иштирокчилар тўрт кишидан иборат кичик гуруҳларга бирлаштирилади ва ҳар бир жуфтлик ўз таҳлили билан гуруҳ аъзоларини таништирадилар;
- жуфтликларнинг таҳлили эшитилгач, улар биргалашиб, кўриб чиқиладиган муаммо ёхуд тушунчаларнинг умумий жиҳатларини (ёки фарқли) излаб топадилар, умумлаштирадилар ва доирачаларнинг кесишган қисмига ёзадилар.

Венн диаграммасида ишлаш қоидалари:

Венн диаграммаси

Намуна. Опера санъати

11. - “Блиц-ўйин” методи.

Методнинг мақсади: ўқувчиларда тезлик, ахборотлар тизмини таҳлил қилиш, режалаштириш, прогнозлаш кўникмаларини шакллантиришдан иборат. Мазкур методни баҳолаш ва мустаҳкамлаш мақсадида қўллаш самарали натижаларни беради.

Методни амалга ошириш босқичлари:

1. Дастлаб иштирокчиларга белгиланган мавзу юзасидан тайёрланган топшириқ, яъни тарқатма материалларни алоҳида-алоҳида берилади ва улардан материални синчиклаб ўрганиш талаб этилади. Шундан сўнг, иштирокчиларга тўғри жавоблар тарқатмадаги «якка баҳо» колонкасига белгилаш кераклиги тушунтирилади. Бу босқичда вазифа якка тартибда бажарилади.

2. Навбатдаги босқичда тренер-ўқитувчи иштирокчиларга уч кишидан иборат кичик гуруҳларга бирлаштиради ва гуруҳ аъзоларини ўз фикрлари билан гуруҳдошларини таништириб, баҳслашиб, бир-бирига таъсир ўтказиб, ўз фикрларига ишонтириш, келишган ҳолда бир тўхтамга келиб, жавобларини «гуруҳ баҳоси» бўлимига рақамлар билан белгилаб чиқишни топширади. Бу вазифа учун 15 дақиқа вақт берилади.

3. Барча кичик гуруҳлар ўз ишларини тугатгач, тўғри ҳаракатлар кетма-кетлиги тренер-ўқитувчи томонидан ўқиб эшиттирилади, ва ўқувчилардан бу жавобларни «тўғри жавоб» бўлимига ёзиш сўралади.

4. «Тўғри жавоб» бўлимида берилган рақамлардан «якка баҳо» бўлимида берилган рақамлар таққосланиб, фарқ булса «0», мос келса «1» балл қуйиш сўралади. Шундан сўнг «якка хато» бўлимидаги фарқлар юқоридан пастга қараб қўшиб чиқилиб, умумий йиғинди ҳисобланади.

5. Худди шу тартибда «тўғри жавоб» ва «гуруҳ баҳоси» ўртасидаги фарқ чиқарилади ва баллар «гуруҳ хатоси» бўлимига ёзиб, юқоридан пастга қараб қўшилади ва умумий йиғинди келтириб чиқарилади.

6. Тренер-ўқитувчи якка ва гуруҳ хатоларини тўпланган умумий йиғинди бўйича алоҳида-алоҳида шарҳлаб беради.

7. Иштирокчиларга олган баҳоларига қараб, уларнинг мавзу бўйича ўзлаштириш даражалари аниқланади.

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу: Санъатшунослик фанининг назарий ва амалий асослари

Режа:

1.1. Санъатшунослик фанининг ўзига хослиги ҳақида тушунча.

1.2. Санъат – инсоният бадиий фалсафий тафаккурининг меваси сифатида.

Таянч иборалар: санъат намунаси, бадиият, эстетик дид, асар, колорит, гармония, илмий тадқиқот, методология, амалиёт ва назария уйғунлиги.

1.1. Санъатшунослик фанининг ўзига хослиги ҳақида тушунча

Санъатшунослик йўналиши бўйича таҳсил олаётган тингловчи санъат амалиётидан, унинг ижтимоий функциялари, жанрлар тизими ва ижодий услубларидан хабардор бўлишлари мақсадга мувофиқдир. Маданият, санъат соҳаларидаги ижодий жараёнларни ОАВда ёритиш ва номоддий миллий кадриятларни тарғиб этишда санъатшунослик муҳим ўрин тутди. Шундай экан, танланган муайян йўналиш бўйича (театр санъати, кино, ТВ, радио, мусиқа ва б.) соҳа мутахассислари замонавий бадиий жараёнда қўлга киритилаётган ютуқлар билан бир қаторда санъат соҳалари тарихини, ривожланишига хос ижтимоий-маданий динамикасини таҳлил эта билишлари, ўз фикр-мулоҳазаларини муқобил жанр ва форматдаги тадқиқот сифатида ОАВ тизимида намоён этиш маҳоратига эга бўлишлари муҳим. Бугунги кун санъатшунослик мутахассислар учун катта муаммо бўлиб турган жиҳат ҳам айнан назария билан амалиёт ўртасида узилиш мавжудлиги билан изоҳланади.

Санъат – инсоният бадиий фалсафий тафаккурининг мевасидир. Шу боис унга бўлган инсон эҳтиёжи асло сўнмайди. Инсоният маданий тараққиёти замондан замонга қараб ўсиб, ривожланиб борар экан, санъатга бўлган эҳтиёж ҳам шунга монанд муттасил ўсиб боради. Замон тақозоси ва талаби сифатида янги турлар, янги жанрлар пайдо бўлаверади. Санъаткор бадиий тафаккурига, ижро маҳоратига, санъатнинг бадиий-фалсафий, ижтимоий-тарбиявий асосларига бўлган талаблар ҳам муттасил ўсиб бораверади. Иккинчидан, санъат мухлисларининг, демакки, кенг халқ оммасининг санъатдан бадиий-эстетик завқ олишга интилиши асносида унинг санъат турлари хусусиятларини англашга, санъаткорлар ҳаёти, ижоди, маҳоратларининг ўзига хос томонларини, имконият даражаларини, санъатлар тараққиёти жараёнларидаги ютуқли ва муаммоли томонларини билишга интилиши азалдан юксак даражада бўлган. Шу боис, бугунги ахборот-коммуникатив имкониятлар ошган, глобаллашув жадаллашган бир шароитда бу масала янада ўткирлашиб ҳам бадиий-ижтимоий, ҳам

ижтимоий-иқтисодий долзарблик кўрсатмоқда. Ҳар иккала жараённинг гармоник тарзда бориши ва ривожланишини таъминлашда жуда кўп омиллар қатори санъатшуносликнинг ўрни ҳам энг муҳим шартлардан бири бўлиб келмоқда.

Бугунги кунда айрим тадқиқотчилар санъат ўз маҳсулига эга бўлганлиги сабабли уни ишлаб чиқариш тармоғига қўшадилар. Бошқаларнинг фикрича эса санъат маҳсули эстетик рамзга эга ва маданий жиҳатдан эстетик эҳтиёжни қондиришга қаратилмаган бошқа маҳсулотлардан ажралиб туради. Лекин иккала турдаги маҳсулот қандайдир маълум бир ахборот ташувчиси ҳисобланади ва қай бири айнан санъатга тегишли эканлигини аниқлаш баъзи бир ҳолларда қийин бўлади. Баумолнинг фикрича, коллекционер масалан санъат предметини харид қилишидан эстетик завқ олиши билан бирга молиявий даромадни ҳам кўзлайди. Хониг эса рангтасвир асарини моддий маданиятнинг тугалланган предмети (артефакт), тасвирий маҳсул ва истеъмол предмети сифатида тавсифлаган.

Баррере ва Сантагата (1999) ҳайкалтарош Константин Бранкусининг санъатга тегишли ва санъатга тегишли эмаслигини қанчалик мураккаб эканлигини намоён қилиш мақсадида 1927 йили Нью Йоркдаги Божхона бошқармасига қарши бўлган суд ишини мисол тариқасида келтирадилар. Унинг Нью Йорк портига олиб кирилган “Фазодаги қуш” номли ҳайкалини қандай товарлар гуруҳига киритиш қийинчилик туғдирди, чунки 1913 йилдан буён АҚШга келган санъатга тегишли барча товарлар божхона тўловларидан озод этилган эди. Лекин кўпчилик ҳайкални ишлаб чиқаришга хослиги ва ундан импорт божи ундирилиши кераклигини баҳслашишади. Бранкуси бу ишни ютиб чиқди, лекин ҳанузгача санъат маҳсулини аниқлашда кўплаб баҳслар олиб борилмоқда. Ушбу вақтда аниқланган омилларга санъат ишининг оригиналлиги ва ҳаққонийлиги, у кўлда ясалган ва ясалмаганлиги, унинг амалий қиймати ва истеъмол кўрсаткичлари киритилди. Ҳозирда кўплаб санъат ишларини унинг оригиналидан фарқлаш мушкул. Аммо саноат прототиплар оригинал ҳисобланса ҳам улар санъат асарлари эмаслигича қолаверади. Санъатнинг чегараси чексиз ва замонавий санъат вақт билан чегараланган, ҳамда оммавий ишлаб чиқариш омилларини ўзига жалб этади. Жисмоний оригиналлик ўрнини тез тез янги ғоялар эгаллайди. Санъатшуносликнинг ўзига хос қирралари, ривожланиш тенденциялари унинг субъект ва объектларидаги ўзгаришларда намоён бўлади. Субъектларига санъат маҳсули яратувчилари, воситачилар ва истеъмолчилар кирса, объектларини эса санъат маҳсули, ташкилотлар, шахслар ташкил этади. Санъатшунос эса

бу борада ўзига хос воситачи, асл санъат ва саноат маҳсулининг қийматини белгиловчи мутахассисдир.

Ўзбекистон мустақил давлат деб эълон қилинган, миллий кадриятларни тиклаш ва уларни Истиқлол даври талаблари асосида ривожлантириш санъат аҳлининг асосий вазифаларидан бўлиб қолди. Кино, театр, мусиқа, тасвирий санъат йўналишларида кадриятларимиз акс этган, улкан аждодларимиз ҳаёти ва фаолиятига бағишланган фильмлар, спектакллар, ораториялар, картиналар яратила бошланди. Ўз навбатида мазкур янгиланишлар жараёни ҳам санъатшунослик тадқиқотларида акс этди. Янги даврнинг энг эътиборли жиҳатларидан бир шунда эдики, санъатшунослик фани ўз методологиясини ўзгартирди. Методологиянинг янгиланиши, уни миллий истиқлол мафқурасига мувофиқ тарзда мазмунан кенгайтиши, методлар қамровининг ошиши санъат масалаларини кенг қамраб олишга, холис ва чуқур таҳлил, атрофлича тадқиқ қилишга имкон берди.

1.2. Санъат – инсоният бадиий фалсафий тафаккурининг меваси сифатида

Санъатнинг барча турларини санъатшунослик нуқтаи назаридан, уларнинг ўзига хос хусусиятларини англаш, оммабоп тарзда таҳлил ва тарғиб этиш малакасини эгаллашга қаратилган назарий, ижодий ва амалий масалаларни талаб этади. Бу борада барча турдаги методлардан комплекс тарзда фойдаланиш жаҳон санъатшунослиги амалиётида қабул қилинган.

Санъат – инсоният бадиий фалсафий тафаккурининг мевасидир. Шу боис унга бўлган инсон эҳтиёжи асло сўнмайди. Инсоният маданий тараққиёти замондан замонга қараб ўсиб, ривожланиб борар экан, санъатга бўлган эҳтиёж ҳам шунга монанд муттасил ўсиб боради. Замон тақозоси ва талаби сифатида янги турлар, янги жанрлар пайдо бўлаверади. Санъаткор бадиий тафаккурига, ижро маҳоратига, санъатнинг бадиий-фалсафий, ижтимоий-тарбиявий асосларига бўлган талаблар ҳам муттасил ўсиб бораверади. Иккинчидан, санъат мухлисларининг, демакки, кенг халқ оммасининг санъатдан бадиий-эстетик завқ олишга интилиши асносида унинг санъат турлари хусусиятларини англашга, санъаткорлар ҳаёти, ижоди, маҳоратларининг ўзига хос томонларини, имконият даражаларини, санъатлар тараққиёти жараёнларидаги ютуқли ва муаммоли томонларини билишга интилиши азалдан юксак даражада бўлган. Шу боис, бугунги ахборот-коммуникатив имкониятлар ошган, глобаллашув жадаллашган бир шароитда бу масала янада ўткирлашиб ҳам бадиий-ижтимоий, ҳам ижтимоий-иқтисодий долзарблик кўрсатмоқда. Ҳар иккала жараённинг гармоник тарзда бориши ва ривожланишини таъминлашда жуда кўп

омиллар қатори санъатшуносликнинг ўрни ҳам энг муҳим шартлардан бири бўлиб келмоқда.

Санъат – кенг маъноли тушунчадир. Масалан, қадимги юнонлар мусиқа, рақс ва поэзияни санъат деб билганлар. Ўрта асрларда эса санъат таркибига тасвирий санъат, касалларни даволаш ва дорихона ишлари ҳам киритилган. Бугунги кунда “санъат” сўзи «воқеликни бадиий тимсоллар воситасида ижодий акс эттириш», «ишнинг кўзини билиш ва маҳорат кўрсатиш жараёни», ҳар қандай ишнинг ўзи ва у талаб қиладиган маҳорат даражаси маъноларида қўлланилади.

Санъат инсон меҳнати, ақл-идроки, шуури билан яратилган вужудга келган, ижод қилинган нарсалардир. Санъат инсон фаолиятининг ижодкорлик турини англатиб ҳар бир санъат асарида шахснинг ўзига хос истеъдоди намоён бўлади. Ва ниҳоят санъат инсоннинг маҳорати билан чамбарчас боғланиб кетгандир. Бадиий фаолият куртаклари эстетик эҳтиёжлардан секин-аста бадиий эҳтиёжлар холда намоён бўлиб боргани сари, ақлий ва жисмоний меҳнатнинг уйғунлашиб бориши жараёнида санъат ҳам ривожланади. Ақл идрок ва қўл мутанносиблиги ажойиб, ҳайратомуз санъат мўъжизаларини яратишга олиб келди. Санъат ҳар доим меҳнат билан уйғун тарзда ривожланиб боради. Шу боис бадиий фаолият шакллари инсон меҳнати заминида вужудга келиб, бевосита меҳнат жараёнлари билан чирмашиб кетган. Бадиий фаолиятнинг илк шаклларидаёк санъатнинг жуда кўп белги ва хоссалари пайдо бўлган. Лекин уларда якка шахс омили етишмайди, бунга мисол қилиб, қадим петроглифларни олиш мумкин.

Санъат ва шахс. Санъат бошидан охиригача шахсдан бошланади, шахс билан шаклланади, шахс билан қадр топади. Шахс санъат ижодкори, бадиий қадриятлар яратувчиси бўлиши билан бирга шахс сифатида санъатнинг асосий объекти ва мавзуси ҳамдир. Қадимги одамлар бадиий фаолияти жараёнида табиатнинг рамзий-тимсолий акс эттиришда инсоннинг муаллифлик услуби пайдо бўлди. Бадиий муаллиф – ижодкорнинг бетакрор истеъдодини намоён қилади.

Санъатнинг ижтимоийлик характери. Санъат тарихий тараққиёт жараёнида ҳамиша ижтимоий эҳтиёжларни қондириб келган. Санъат ижтимоий ҳаётнинг мураккаб, ранго-ранг муносабатлари билан алоқадор бўлиб, у бир вақтнинг ўзида ҳам меҳнатнинг алоҳида тури ҳам ижтимоий онгнинг бир шакли ҳам ўзига хос билим соҳаси ҳам ижодий фаолиятнинг бир кўриниши сифатида амал қилади. Санъат биринчи навбатда ижтимоий онг шаклидир, унинг бошқа барча тавсифлари ана шу сифатидан келиб чиқади ва шу таҳлилга асосланади. Санъат ижтимоий турмуш жараёнлари

билан боғлиқ. Буни қадимги одамларнинг моддий ва маънавий бойликлар яратишда яққол кўзга ташланади. Санъат ижтимоий ҳаётнинг мустақил соҳаси бўлиб, ўзига хос қонуниятлари, вазифаларига кўра алоҳида жамият бирлигини ифодалайди. Санъат жамиятнинг барча соҳаларига таъсир ўтказади, ижтимоий онгнинг барча шакллари билан алоқага киришади. Санъат билан ижтимоий ҳаётни боғлаб турадиган жуда кўп воситачи ҳалқалар мавжуд. Санъат тараққиётининг нисбий мустақиллиги шу билан изоҳланадики, жамият бадий раванқининг даражаси ҳамма вақт унинг иқтисодий тараққиёти даражасига мос келавермайди, яъни санъат раванқи билан жамият бадий асоси ўртасида ҳамма вақт ҳам мутаносиблик бўлмайди. Жамият бадий раванқининг даражаси, унинг тараққиёти ёки таназзули, санъатнинг у ёки бу кўринишида ёрқин ифода топиши ижтимоий муносабатлар табиатига, мафкуравий ҳаёт хусусиятларига, жамиятда шахснинг эгаллаб турган мақомига боғлиқ.

Назорат саволлари;

1. Санъатшунослик фанининг ижтимоий аҳамияти нимада?
2. Санъат тараққиёти ва санъатшунослик муносабатларини қандай талқин қиласиз?
3. Санъатнинг жамият тараққиётидаги ўрни ва ролини шарҳланг.
4. Санъатнинг ижтимоий онгга таъсири масаласини қандай тушунасиз?
5. Глобаллашув даврида санъат ва жамият муносабатлари борасида фикрингиз қандай?
6. Санъат ва шахс деганда нимани тушунасиз?
7. Санъатнинг ижтимоийлик характери нимада?
8. Санъат тараққиётининг омиллари.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Аристотель. Поэтика. - Тошкент? 1978 й.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М., 1979.
3. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. М., 1989.
4. Вельфлин Г. Основные понятия истории искусств. Спб., 1994.
5. Гачев Г.Д. Содержательность художественных форм. Эпос. Лирика. Театр. М., 1968.
6. Коган И. Морфология искусства. -М.: Искусство, 1972.
7. Зрелищные искусства в системе художественной культуры Узбекистана XX века. Сборник статей. Т.1. Научный ред. М.Туляходжаева. - Ташкент: San`at, 2008.- 239 с.
8. Исмоилов Э. Маннон Уйғур.-Тошкент: Адабиёт ва санъат н., 1983.-288 б.
9. Ислотов Т. Тарих ва сахна.-Тошкент:- Ғ.Ғулом нашриёти, 1998.-136.б.

10. Кайдалова О.Н. Традиции и современность. Театральное искусство Средней Азии и Казахстана. -М.: Искусство,1977. -296 с.
11. Мухтаров И. А.Театр и классика. - Т.: изд. им. Г.Гуляма,1988. - 176 с.
12. Мухтаров И. А.Театр и его актёры (Тенденции развития узбекского сценического искусства 50-60 годов. На материале театра им.Хамзы). – Ташкент: Фан,1989.-146 с.
13. Раҳмонов М.Ўзбек театри тарихи (XVIII асрдан XX аср аввалигача ўзбек театр маданиятининг таракқиёт йўллари). -Тошкент: Фан,1968.-430 б.
14. Раҳмонов М. Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театри тарихи. Биринчи китоб (1914-1960 йиллар).-Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт, 2001.-328 б.
15. Қодиров М.Ўзбек музикали драмаси.–Тошкент:Ўзкомпартия,1971.-40б.
16. Қодиров М. Ўзбек театри тарихи (XVIII-XX асрлар).–Тошкент: Ижод дунёси, 2003.-240 б.

2-мавзу. Театр-синтетик санъат сифатида

Режа:

- 1.1. Театр санъатининг ўзига хослиги
- 1.2. Театр санъатининг тарихий шаклланиш йўли
- 1.3. Театр функцияси ва унинг илмий назарий асослари

Таянч иборалар: театр санъати, драма, комедия, сатира, трагедия, режиссура, пантомима, опера, балет, декорация, сахна, томошабин, спектакл, пьеса, актёр, мезонсахна, музикали драма, кўғирчак театри, майдон ўйинлари ва маросимлари.

1.1.Театр санъатининг ўзига хослиги

Театр – объектив борлиқдаги воқеа-ходисаларни сўз, соз, музика, рақс, пантомима, ҳаракат орқали ифодаловчи санъатнинг энг оммавий ва қадимий турларидан биридир.

Театр – юнонча “театрон” сўзидан келиб чиққан бўлиб, “томошагоҳ” маъносини англатади. Актёрларнинг сахнавий ҳаракатлари орқали ҳаётни, ҳаётини ходисаларни бадиий равишда акс эттирувчи санъат тури, шу санъатга асосланган томошалар ҳам театр деб аталади. Ёки Шундай санъат намойиш қилинадиган, томошалар кўрсатиладиган бино тушунилади. Умумий маънода эса актёрларнинг сахнадаги орқали кўрсатиладиган томоша, спектакл назарда тутилади. Айни пайтда мустақил санъат тури бўлиб, унинг ўзига хос ифода воситаси, актёрнинг омма олдидаги ўйини жараёнида юзага келадиган сахнавий воқеалардан таркиб топади. Бошқа санъатларда бўлганидек театр санъатида ҳам халқ ҳаёти, тарихи,

дунёкараши акс этиб, жамият тараққиёти, маънавияти, маданияти билан боғлиқ ҳолда ўзгариб, такомиллашиб боради. Театр асосида ёзма ёки оғзаки драматургия ётади.

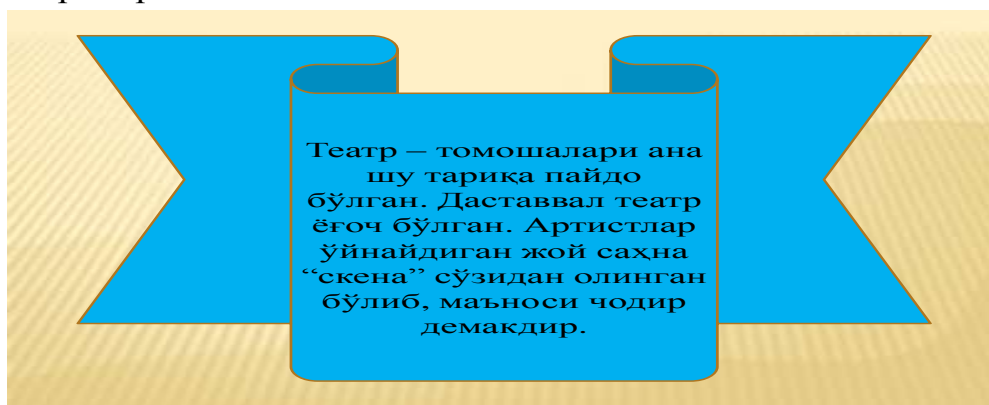
Театр санъати синтетик санъат бўлиб, жамият ҳаётида томошабинларнинг маънавий ва эстетик тарбиясида муҳим ўрин тутаяди. Унда драматургия, мусиқа, тасвирий санъат, рақс, меъморлик ажралмас бирликни ташкил этади.

Театрнинг санъатининг муҳим воситаларидан бири – сахна нутқидир. Актёр қахрамоннинг пьесадаги сўзларини ўзлаштириб олар экан, қахрамон кийёфасида, ҳолатларда туриб унинг нутқий тавсифини яратаяди, бошқа персонажлар билан мулоқотга киришяди. Сахна нутқи ҳаракатларнинг очилишида, асар мазмуни, конфликтининг ёритилишида муҳим ўрин тутаяди.

Сахна асарларининг яратилишида театр рассоилари (сценографияси) нинг ҳиссаси катта. Рассом асар мазмуни, ғояси ва режиссёрлик ечимидан келиб чиқиб, ўзига ҳос ва сахна кўринишларига мос декорация яратаяди. Бу эса маълум маънода сахна асарининг муваффақиятини таъминлайли.

Театр санъатида мусиқанинг ҳам алоҳида ўрни бор. Томоша тури ва жанрига боғлиқ ҳолда у турли вазифани бажараяди: дараматик санъаткорларда ёрдамчи восита бўлса, опереттада, мусиқали драмада сўз билан баробар ҳуқуққа эга. Опера ва балетда эса ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

Театр санъати фани юртимизда ва бутун дунёда театр санъатининг келиб чиқиши, тарихий тараққиёт босқичлари, ҳозирги долзарб муаммолари ва бадиий жараёнларини ўрганадиган, таҳлил қиладиган мустақил фанлардан биридир.

Трагедия – юнонча сўз бўлиб драманинг бир тури – ҳаётий кучлар, қарама-қарши характерлар, эҳтирослар ўртасидаги кескин кураш, конфликт дахшатли воқеа, ходиса,мудҳиш аҳвол. асос қилиб олинган ва кўпинча

қахрамоннинг ҳалокати билан тугайдиган фожиали асар (Шекспирнинг “Гамлет”, Шайхзоданинг “Мирзо Улуғбек” трагедиялари).

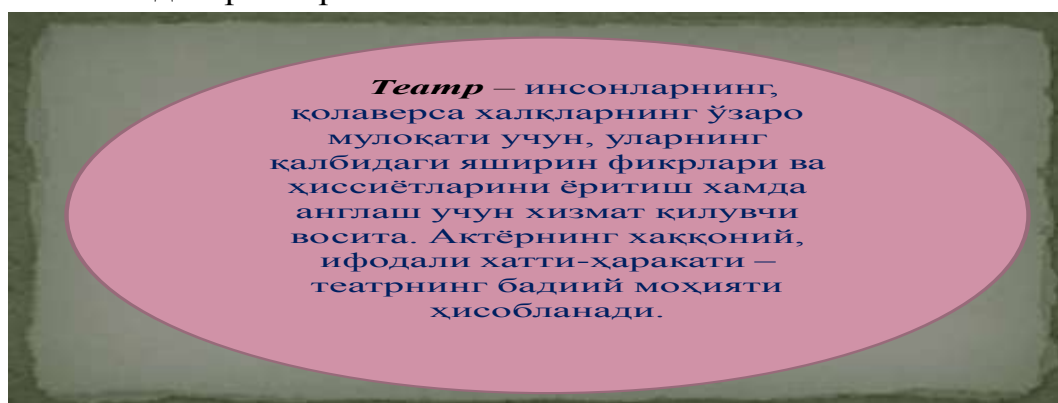
Комедия – ҳаётда кечаётган ижтимоий-сиёсий ва бошқа воқеаларнинг асл қиёфасини масхаловчи кулгили сахна асари.

Трагикомедия – фожиали комедия, ҳам трагедия, ҳам комедия элементларини ўз ичига олган сахна асари.

Сатира – юнонча сўз бўлиб ҳаётдаги салбий ходисаларни, камчилик ва нуқсонларни қаттиқ масхаралайдиган, қоралайдиган ўткир ҳажвий асар.

Театр санъатининг асосий йўналишлари:

1. Драма театри
2. Муסיқали драма
3. Сатира театри
4. Опера ва балет театри
5. Оперетта театри
6. Қўғирчоқ театри
7. Қизиқчи ва масхарабозлар театри
8. Театр студиялари
9. Эстрада театри
10. Модалар театри

Ўзбек тилида кўпинча томоша атамасини ишлатиш одат тусига кирган. “Томоша” сўзи асли арабча бўлиб, ҳозирги ўзбек тилига ўгирганимизда қараш, кўздан кечириш, нигоҳ ташлаш деган маъноларни англатади. Профессор М.Қодиров “томоша” сўзининг моҳияти хусусида тўхталар экан, қўйидаги мулоҳазаларни билдиради. “Томоша-бу кўпчилликка қаратилган ва кўрувчини асосан қувонтирадиган хангомалар, ўйин-кулгилар, буюмлар манзаралар, ижрочилик санъатлари (муסיқа, масхара, муқаллид, қўғирчоқ ўйин, қиссагўйлик, воизлик, дорбозлик ва ҳоказолар) намоёндаларининг чиқишлари; халқ ўйинлари, маросимлари, мана шуларнинг ҳаммаси кўриш, улардан таъсирланиш жараёнидир. Томошада икки томон-ижрочи ва томошабинларнинг жонли мулоқоти муҳим ҳал қилувчи хусусиятдир. Томошалар халқ ва давлат байрамлари, турли-туман маросимлар ва тўйлар

муносабати билан ташкил этиладиган базм ва сайилларда якка ёки бир гуруҳ ижрочиларнинг хоҳишлари билан тўпланадиган йиғин ва маъракаларда бўлиб ўтади”. Манбаларга қараганда, томоша кўрсатиладиган жой ўтмишда “томошагоҳ”, “зўрхона” (кураш уюштириладиган майдон) “тарабхона”, “маърака майдони”, “сайилгоҳ”, “ўйингоҳ”, “тойпон” (улоқ мусобақаалари ўтказилаётганда ғолиб чавандозларга совринни тантанали топширадиган сахна) каби турли маҳаллий тушунчалар истеъмол қилинган. “Маърака” сўзининг луғавий маъноси уруш майдонидир. Истилода ва кўчма маънода эса халойиқ тўпланадиган ва ҳар хил кишилар ўртага чиқиб қобилияти, хунарини намойиш этадиган жой ҳам маърака дейилган.

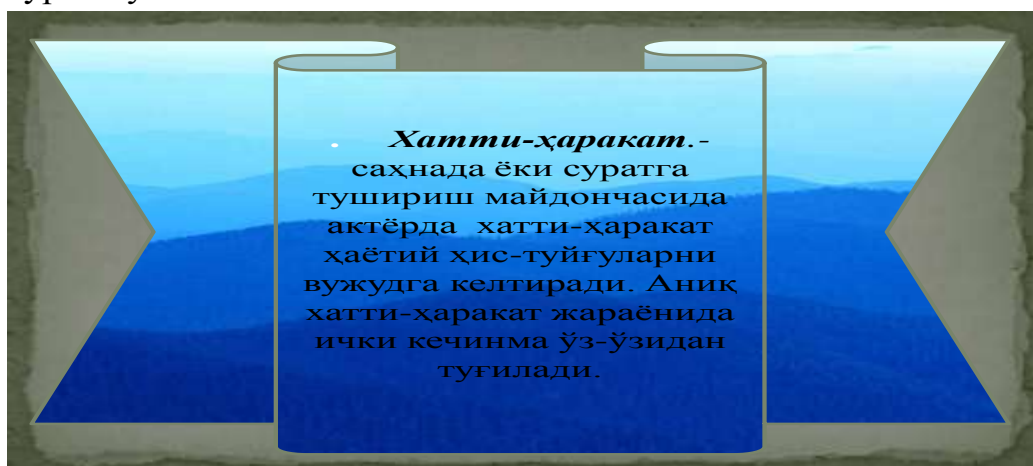

Халойиқ ўртасида кўрсатиладиган томошаларда энг муҳим хусусият ишқибозлар билан ижрочилар ўртасидаги мулоқотдир. Томошалар ўтадиган жойларнинг маърака деб аталиши ҳам шундан. Жанубий вилоятларда халқ орасида “тўпхона”, “давра”, “қур” каби маҳаллий атамалар ҳам ишлатилади. Томошаларни чор атрофда кузатиб, ҳордиқ чиқариш билан бирга маълум даражада унда иштирок этувчилар “томошачи”, “томошабин” деб аталади. XX асрда рўй бера бошлаган маданий трансформация жараёнлари натижасида бундай атамалар сафига янгилари келиб қўшилди. Замонавий биноларнинг қурилиши, Оврўпо намунасидаги янги, ҳар тарафлама қулай томоша саройларининг қарор топиши бунга сабаб бўлди. “Театр”, “томоша зали”, “маданият саройи”, “санъат саройи”, “санъат галереяси”, “кўргазма зали”, “кинотеатр”, “павильон”, “цирк манежи”, “спорт саройи”, “стадион”, “ипподром”. “теннис корти”, “бассейн” каби атамалар шулар жумласидандир. Бугунги кунга келиб бундай атамалар ҳам мазмун ҳам сон жиҳатдан янада кенгайиб бормоқда.

1.2. Театр санъатининг тарихий шаклланиш йўли

Театр санъати узок тарихга эга бўлиб, унинг асосий унсурлари (бошқа қиёфага кириш, диалог, тўқнашув каби) инсониятнинг қадимий даврларида, овчилик меҳнат ва диний маросим, байрамлар билан боғлиқ тотемизм, анимизм каби қадимги дунёқарашлар ва аждодлар руҳларига сиғиниш билан боғлиқ ҳолда шаклланган. Юнонистон, Ҳиндистон, Марказий Осиёда

милоддан аввалги тўққизинчи асрдаёқ томоша санъатлари жамият ҳаётида муҳим ўрин тутган.

Ҳиндистонда театр санскрит тарзида халқ театри шаклларида ҳамда “Махобхорат” ва “Рамаёна” дostonлари билан боғлиқ ҳолда ривожланган. Драматургия ва сахна санъати ҳақида “Натъяшастра” номли рисола яратилган. Кейинроқ театр яқин шарқ ва римга ҳам ёйилган. Айниқса римда театрнинг янги шакли ва турлари яратилган. Ғарбий Европада театр санъатининг дастлабки намуналари сайёр актёрлар жанглёрлар ижодида, Россияда рус скоморохлари фаолиятида юзага келган. Уйғониш даврида вужудга келган драма янги шаклдаги профессионал театрнинг шаклланишига замин яратди. Ўн олтинчи аср охири – ўн саккизинчи аср ўрталаридан балет санъатига асос солинган бўлса, ўн тўққизинчи аср ўрталаридан оперетта мустақил театр тури сифатида ривожлана бошлади.

Театр санъатининг кейинги тараққиёти классицизмнинг кенг ёйилиши билан боғлиқ бўлди. Ўн саккизинчи асрда маърифатчилик оқимидаги театр тараққий этди. Аста секин реалистик тенденция кучайди. Айниқса, Гальдони, Шиллер кабилар ижодида реализм ёркин намаён бўлди. 18 асрнинг охирига келиб драма, мелодрама, комедияларда сатирик йўналишларнинг юзага келиши театрда демократик асоснинг кучайишига сабаб бўлди. Театр ғоявий ва бадиий курашлар майдонига айланди. XIX асрнинг биринчи ярмида вужудга келган романтик йўналиш театрда

гуманистик идеаллар ва кўп ҳолларда ҳаётий орзуларнинг ёритилишига олиб келди. Драмада тақлидгўйликдан иборат классицизмга қарши ўзига ҳос миллийлик, халқчиллик, тарихийлик ва ижтимоий адолат учун кураш оҳанглари кенг қулоч ёйди.

Италиядаги Колизей театри V-IV аср

XIX аср охиридан театрни ислоҳ қилишнинг янги даври бошланди. Театр бадиий адабиёт (проза, поэзия), янги драма (Чехов ва бошқалар) билан бойиди. XIX аср охирида XX аср бошларида театрларда актёрлик санъатида ҳам янги таълим услуби – Станиславский системасини қўллаш бошланди. XX асрнинг йигирманчи йилларида Мейерхольд, Вахтанговларнинг режиссёрлик фаолияти театرنинг ривожига катта ҳисса бўлиб қўшилди. XX аср ўрталарида Ғарб режиссураси ва сахна санъатига Б.Брехтнинг ижодий услуби катта таъсир кўрсатди. Замоनावий театр дунё театрининг демократик, халқчил анъаналарини мустақил ўзлаштириб бориши, сахнавий талқинларнинг ранг-баранглиги билан ажралиб туради.

Италия опера театри 1875 йил қурилган

Ўзбекистонда анъанавий театр тарихи жуда қадимийдир. Унинг куртаклари ибтидоий жамоа давридаёқ ов ва бошқа меҳнат жараёнлари акс этган тақлидий рақслар, жанговар ва бошқа халқ ўйинлари, табиат кучларига топиниш оқибатида юзага келган маросимлар шаклида намоён

бўлган. Милоддан аввалги VII-VI асрдаёқ туронда зардуштийлик ва унинг муқаддас китоблар тўплами Авесто билан боғлиқ икки тоифа кулгили ва қайғули томошалар шаклланган. Юнон бақтрия подшолиги даврида Ойхоним, Ниса, шаҳри Гулғулада махсус театрлар бўлиб, уларда Еврипиднинг “Алкеста”, “Ипполит” каби трагедиялари кўрсатилганлиги маълум. Милоддан аввалги 1-асрлардан милодий 4-асрда Кушон давлатида Будда дини билан боғлиқ турли театрлашган томошалар мавжуд бўлган. Айритом ибодатхонаси пештоқидаги чолғучи қизларнинг тасвирлари шуни кўрсатади. Аста-секин Туронда театр санъати диний маросимлар қобиғидан чиқиб дунёвий мазмун касб этади – инсон ҳаёти, ижтимоий муносабатларни тасвирлашга эътибор кучаяди.

VI-VII асрларда Турон юртидан чиққан чолғучилар, актёр ва раққосалар Буюк ипак йўли орқали кўшни юртларга ижодий сафар қиладилар. IX-XII асрларда халқ байрамлари, маросимлари, урф-одатлари ва улар билан боғлиқ томошалар тикланибгина қолмай, аҳоли орасида кенг тарқалди. Масхара ва тақлид театри ҳар жихатдан ривожланди. Темурийлар даврида театр санъатида кескин юксалиш рўй берди. Шарофиддин Али Яздий, Ибн Арабшоҳ, Клавихоларнинг маълумотларича бу даврда пойтахт Самарқанд ва бошқа нуфузли шаҳарларда оммавий театрлашган майдон томошалари уюштирилган. Анъанавий театр ва бошқа санъат томошалари айниқса Миззо Улуғбек даврида (1394-1440) Моварауннаҳрда, Хусайин Бойқаро даврида (1469-1576) Хуросонда тараққий топди.

XX асрга келиб, Ўзбекистон ҳудудида биринчи европача русумдаги профессионал театр пайдо бўлди. Бу театр жамоаси 1913 йилнинг ўрталарида Тошкент шаҳрида шаклланиб, 1914 йилнинг бошларида илк миллий пьеса – томошани сахнага қўйган ва шу тариқа расман фаолият бошлаган ва дастлаб “труппа” деб аталган. “Труппа” асли театр ва цирк йўналишидаги ижодий жамоа маъносини англатадиган сўз бўлиб, Россияда театр гуруҳлари “театральные труппы” деб аталар эди. Туркистон XX аср бошларида Чор Россиясининг мустамлакаси бўлгани учун театр соҳасида ҳам империянинг ҳукмрон ақидаларига бўйсунушга тўғри келар, айниқса, театрдек йирик маданий муассасани расмий рўйхатдан ўтказиш, унинг фаолияти учун рухсат олишда шундай йўл тутиш талаб қилинар эди. Ана шу тарихий воқеаларнинг бевосита иштирок-чиси, ташкилотчиси бўлган атоқли педагог, адиб ва драматург Абдулла Авлоний “Таржимаи ҳол”ида бу ҳақда қуйидаги маълумотларни ёзиб қолдирган: “1913 йилдан бошлаб халқнинг кўзин очмоқ, маданиятга яқинлаштирмоқ учун театруга киришиб, театру ишларини йўлга қўювчиларнинг бошлуғу бўлуб, Туркистоннинг бир

неча шаҳар-ларига бориб ўзбеклар орасида театруга йўл очдим... "Турон" исмли театральний благодотворительный жамиятни юзага чиқардим". Таъкидлаш керакки, ўша даврга оид бошқа ҳужжат ва далиллар ҳам 1913 йилда ҳаваскорлар гуруҳи шаклида иш бошлаган бу иждодий жамоа 1914 йилдан эътиборан "Турон" труппаси номини олиб, профессионал асосда фаолият кўрсата бошлаганидан гувоҳлик беради.

Мазкур труппа 1913 йилнинг июнь-июль ойларида норасмий равишда спектакллар кўрсатишни бошлайди. Иждодий гуруҳнинг ташкилий ва тарғибот ишларида Тошкент маърифатпарварларининг етакчиси Мунаввар қори Абдурашидхонов фаол иштирок этади. Труппанинг илк спектакли 1913 йили 8 августда Шайх Хованд Тоҳур боғида "Томоша кечаси" сифатида ўтказилади. Қайд этиш керакки, ўша пайтда Туркистон ўлкасининг бошқа биронта шаҳрида миллий театр жамоаси йўқ эди. Самарқанд шаҳрида ҳафтасига бир марта нашр этиладиган "Ойина" журналининг 1913 йил 14 ноябрь сонидан "Падаркуш" театр рисоласи чоп этилгани ҳақида маълумот берилиб, бу асарни сахнага қўйиш учун муаллифдан рухсат олинганига қарамасдан, у ҳануз ўйналмай тургани айтилади.

Тошкентда 1913 йилнинг декабрь ойидан бошлаб "Падаркуш"ни сахналаштириш учун ҳозирлик ишлари бошланади. Бу жараёнда янги усул мактаблари муаллимлари фаол иштирок этишади. Чунончи, Абдулла Авлоний, Муҳаммаджон қори, Низомиддин Хўжаев, Шокиржон Раҳимий каби маърифатпарварлар бу борада жонбозлик кўрсатадилар. Тошкентлик ҳаваскорлар тайёрлаган спектаклга Муҳаммадёроев деган татар зиёлиси режиссёрлик қила бошлайди. Лекин тайёргарлик ишлари суғ бўлиб, драмани сахнага қўйиш чўзилиб кетади. Ана шу пайтда, 1914 йилнинг бошларида Самарқанддан Алиасқар Асқаров Тошкентга келиб, ҳаваскорлар билан танишади ва режиссёрлик вазифаси унга топширилади. Шу тариқа тайёргарлик ишлари тез орада ниҳояланиб, 1914 йилнинг февраль ойида "Падаркуш" пьесасини – озарбайжонча "Хўр-хўр" комедияси билан биргаликда – сахнага қўйиш мўлжалланади. Ўша йили 27 февралда Тошкентнинг Янги шаҳар қисмида жойлашган "Колизей" театрининг бир минг юз кишилик томошахонасида кечки соат еттида Тошкент театр ҳаваскорлари расман спектакллар намойишини бошлайдилар. Шу муносабат билан чиқарилган маромнома – афишадан маълум бўлишича, театр кечаси уч қисмдан ташкил топган эди. Биринчи қисм – Маҳмудхўжа Бехбудийнинг "Падаркуш" пьесаси асосидаги спектакль намойиши. Иккинчи қисм – озарбайжон актёрларидан Алиасқар Асқаров, Гулузорхоним ва М. Шахбалов ижросидаги бир пардалик "Хўр-хўр" кулгу томошаси. Учинчи қисм "Миллий ўқиш ва жўрлар" деб номланган бўлиб, унда саккизта номердан

иборат концерт кўрсатилиши назарда тутилган эди. Концертда Мулла Тўйчи хофиз, машхур раққоса Қурбонхон, Мулла Аҳмаджон тўра каби санъаткорларнинг катнашиши, Абдулла Авлоний қаламига мансуб "Туркистон фарёди" ва "Тўй" номли манзумалар жўрликда ижро этилиши маълум қилинган эди. Маромнома сўнгида кеча учун масъул мудир Абдулла Хўжа ўғли, режиссёр АлиасқарАсқаров экани қайд қилинган. Томоша аввалида сахнага Мунаввар қори Абдурашидхонов чиқиб, бутун ижодий жамоани буюк маданий ҳодиса билан табриклайди. Ҳақиқатан ҳам, ўша куни бутун Туркистон тарихида илк бор европа мезонларига мос бўлган, айна пайтда миллий томоша анъаналарига асосланган профессионал театр санъатининг тамал тошиқўйилган эди.

"Турон" труппаси 1915 йилдан бошлаб театр билан бирга шакллана бошлаган ўзбек драматургиясининг янги намуналарини мунтазам сахналаштириб боради. Масалан, 1915–1916 йилларда Абдулла Қодирийнинг "Бахтсиз куёв", Ҳожи Муъиннинг "Мазлума хотун" пьесалари труппа репертуаридан жой олади ва труппа илк қадамларидан бошлаб янгиликка, ҳамкорликка интилиб, профессионал жамоа сифатида шаклланишга, ижодий ўсишга, халқнинг маданий-маърифий савиясини кўтариш йўлида, ўта қийин бир шароитда, дадил ташаббуслар кўрсатишга ҳаракат қилади.

"Турон" труппасининг негизини ташкил этган актёрлар қуйидагилар эди: Ҳасан қори, Эшонхўжа Хоний, Сами қори (Абдусаме Зиёбов), Абдулла Авлоний, Бадриддин Аъламов, Шораҳим домла Шоҳиноятов, Низомиддин Хўжаев, Шокиржон Раҳимий, Қудратулла Махзум, Муҳаммадхон Пошшоҳўжаев, Башруллохон Хўжаев, Абдулазиз Хўжаев, Мусахон Мирзахонов, Умарқул Анорқулов, Фузаил Жонбоев, Салимхон Тиллахонов, Қудратулла Юнусий, Тўлаган Хўжамёров, Убайдулла қори Эрғозиев. Улар сафига 1916 йилдан бошлаб Сулаймон Хўжаев, Маннон Уйғур, Ғулом Зафарий қўшилган. Баъзи илмий манбаларда труппада Абдурахмон Акбаров, Юсуф Алиев, Саъдуллахўжа Турсунхўжаев, Мусо Азизов, Мирмулла Шермуҳаммедов, Муҳиддин Шарафиддинхўжаев ишлагани ҳақида ҳаммаълумотлар учрайди. Хуллас, "Турон" труппаси 1917 йилнинг суронли ҳодисаларига қадар салкам ўттиз кишидан иборат доимий актёрлар гуруҳи, Низомиддин Хўжаев, Абдулла Авлоний, Бадриддин Аъламов каби режиссёрлари, рўйхатга олинган низоми, миллий ва умумбашарий руҳдаги асарлардан ташкил топган репертуари, Тошкентнинг Эски шаҳар қисмида ўзининг қишки ва ёзги сахнаси, аниқмақсад ва вазифаларга эга бўлган профессионал театр труппаси эди. Яна бир муҳим жиҳати шундаки, у нафақат Тошкент ва Ўзбекистон ҳудудида, балки бутун Ўрта Осиёда

европача театр маданияти ва анъаналарининг шаклланиши, ривожланиши учун мустаҳкам асос бўлиб хизмат қилди.

Туркистон ўлкасида 1917 йили большевикларнинг ҳокимият тепасига келиши халқимиз ҳаётининг барча йўналишлари қатори театр маданияти ривожи учун ҳам катта ташвиш ва муаммоларни юзага келтирди. Бу воқеа эндигина пайдо бўла бошлаган миллий ўзбек театри тараққиётини амалда мутлақо бошқа ўзанга буриб юборди. 1917 йил воқеалари арафасида тарқалиб кетган "Турон" труппасининг Низомиддин Хўжаев, Ғулом Зафарий, Бадриддин Аъламов, Ғози Юнус, Шокиржон Раҳимий ва Қаюм Рамазон каби аъзолари Маннон Уйғур раҳбарлигида "Турон" театрини тиклаш, унинг маърифатпарварлик ва тараққийпарварлик анъаналарини давом эттиришга қарор қилишади. Аммо янги воқелик талабларига жавоб берадиган тўлақонли сахна асарлари ҳали пайдо бўлмаган эди. Шу сабабли "Турон" театрида 1918 йилнинг март ойидан 1919 йилнинг сентябрь ойига қадар сахналаштирилган 16 та пьесадан 15 тасини бир пардали асарлар ташкил этади. Бу асарлар орасида шоир ва бастакор Ғ.Зафарийнинг "Тилак", "Ёмон ўғил", "Раҳимли шогирд" сингари мусиқали пьесалари ҳам бор эди.

Улар 20-йилларда, бир томондан, ўзбек болалар драматургияси, иккинчи томондан эса, миллий мусиқали драма театри шаклланиши учун пойдевор бўлиб хизмат қилади.

1920 йилнинг март ойида Маннон Уйғур раҳбарлик қилган Карл Маркс труппаси "Тараққий" хаваскорлар тўгараги билан бирлашганидан сўнг Ўлка давлат намуна труппаси юзага келади. Уйғур раҳбарлик қилган бу труппага татар театр арбоби Камол Биринчи режиссёр сифатида таклиф этилади. Е.Бобожонов, М.Қориева, О.Жалилов, С.Олимов, М.Муҳамедов, А.Ардобус (Иброҳимов), Ш.Нажмиддинов эса труппанинг ижодий ўзагини ташкил этади. Труппа 1925 йилда Ўзбекистоннинг ўша пайтдаги пойтахти Самарқандга кўчиб боргунига қадар халқ ва мамлакат ҳаётига яқинлашишни, кенг халқ оммасини ҳаяжонлантирган долзарб ҳаётий муаммоларга мурожаат этишни ўз олдига мақсад қилиб кўяди. 1920 йил 26 мартда намойиш қилинган Ҳамзанинг "Заҳарли ҳаёт" драмаси, Ғ.Зафарийнинг "Ҳалима" мусиқали драмаси оз борада муҳим аҳамият касб этди. Орадан икки йил ўтгач, 1924 йил 20 июнда Алишер Навоийнинг "Фарҳод ва Ширин" (Хуршид инсценировкаси), 15 декабрда эса Фузулийнинг "Лайли ва Мажнун" (Узеир Ҳожибеков инсценировкаси ва мусиқаси) дostonлари асосида мусиқали спектакллар тайёрланиб, намойиш қилинади.

1920 йилнинг баҳорида Ўлка ўзбек давлат намуна труппаси ташкил этилганидан сўнг унга Тошкентнинг Янги шаҳар қисмидаги 600 кишилик

"Халқ уйи" биноси берилади ва Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон театр директори этиб тайинланади. 1914 йилдан бошлаб драматургияда ҳам қалам тебрата бошлаган Чўлпон 20-йилларнинг аввалида "Ёрқиной" ва "Халил фаранг" пьесаларини ёзади. "Ёрқиной" 1920 йил 24 ноябрда, "Халил фаранг" эса 1921 йил 2 февралда театр сахнасида намоёниш этилади. Умуман, театр фаолияти, унингжодий камолатида Чўлпон алоҳида ўрин тутади.

1921–1924 йилларда театр репертуарида фақат Ҳамзанинг "Ифбат қурбони", Фитратнинг "Або Муслим", Хуршиднинг "Фарход ва Ширин" асарлари бўлгани туфайли таржима асарларни кўпроқ сахналаштиришга тўғри келади. Чунончи, озарбайжон драматурги Ҳусайн Жовиднинг "Иблис", "Шайх Санъон" ва "Морал" асарлари шундай асарлар сирасидан эди. 1924 йилнинг ноябрь ойида Маннон Уйғурнинг саъй-ҳаракати билан Москвада Ўзбек драма студияси ташкил этилади. Тошкентдан борган Ўзбек давлат намуна труппаси аъзолари студияда илк бор театр санъати назарияси ва амалиёти билан таниша бошлайди. Кейинчалик М.Уйғур, Е.Бобожонов, А.Ҳидоятлов, Ҳожи Сиддик, М.Муҳамедов сингари "намуна"чилар сафига Тошкентдан Т.Саидазимова, С.Эшонтўраева, З.Ҳидоятлова, Бухородан Л.Нарзуллаев, Ҳ.Латипов, С.Табибуллаев, Ш.Қаюмов, Қўқондан Б.Эрмаматова, Андижондан И.Каримов ва бошқалар келиб қўшилади. Студияда ўзбекистонлик тингловчиларга актёрлик маҳорати, режиссура ва бошқа ихтисосликлардан Р.Симонов, И.Толчанов, В.Канцель, О.Басов, Л.Свердлин сингари рус театрининг йирик намоёндалари сабоқ беради.

Орадан бир йил ўтгач, 1925 йилда бир гуруҳ санъаткор ёшлар Бокудаги Озарбайжон давлат театри техникумига ўқишга юборилади. 1927 йил ёзида Москва ва Боку студияларининг тингловчилари таҳсилни тугатиб, она диёримизга қайтиб келишади. Бу эса вақтинча фаолиятини тўхтатган Ўлка давлат намуна труппасининг қайта тикланиши ва Ўзбек драма труппасининг ташкил этилишига имкон яратади.

Мазкур труппа томонидан 1927 йил 31 октябрда "Маликаи Турондот" спектаклининг Вахтангов театри анъаналари асосида тайёрланган Р.Симонов талқини томошабинларга тақдим этилади. Орадан бир йил ўтгач, 1928 йил 30 октябрда Маннон Уйғур уни янада такомиллаштирган ҳолда сахнага қўяди. Ўша йилларда Чўлпоннинг "Ёрқиной", Фитратнинг "Арслон", В.Ян ва Чўлпоннинг "Ҳужум" каби санъат талабларига бирмунча жавоб берадиган пьесалари намоёниш қилинади.

1.3. Театр функцияси ва унинг илмий назарий асослари

Театр санъатининг бош функцияси санъат воситасида кишилар руҳини озиклантириш, маънавий оламига таъсир кўрсатиш, бир сўз билан айтганда тафаккур дунёсида ўз ўрнига эга бўлишдан иборат. Ўзининг барча тур, йўналиш ва жанрларидан қатъий назар театр мана шу функцияни бажараши лозим. Бугунги кунда мамлакатимизда драма, мусиқали драма, опера, балет, оперетта театрлари фаолият олиб боради. Мазкур турларнинг ҳар бири ўзининг мустақкам асослари, воситаларига эга. Театрнинг энг асосий ифода воситаси бу актёрдир. Зеро, драматург ғояси, режиссёр фикри, расом фантазиясини талқин этишда асосий юк актёрга қўйилади. Саҳнада спектаклнинг буткул тақдири актёр орқали етказилади ва намоён бўлади.

Ўзбек мусиқали драмасида хонанда – актёрнинг ўрни юзасидан бир қатор қарама-қарши фикрлар пайдо бўлган, улар ижодий амалиётда ҳам баъзи тортишувларга сабаб бўлиб, жанрни илмий-назарий талқинида чалкашликларга олиб келди. Зеро ҳар қандай мусиқали драма асарининг мазмунини инсон, унинг ҳис-туйғу ва ўй-хаёлларининг мураккаб дунёси ташкил этади. У саҳнада яшайди, ҳаракат қилади, воқеаларнинг бевосита иштирокчиси сифатида, уларга баҳо беради. Ҳар бир алоҳида образнинг, шу билан бирга бутун спектаклнинг бадиий-ғоявий моҳияти инсоннинг бошқа кишилар, атроф-муҳит билан ўзаро муносабатларида, тўқнашувларида намоён бўлувчи динамикасида, характерининг узлуксиз диалектик ривожланишида очиб берилади. Мусиқали драма саҳнасида бу вазифани кўшиқчи-актёр бажаради. Шунга кўра спектаклнинг концепциясини ишлаб чиқишда у муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбек мусиқали драмасида кўшиқ жанрнинг ва актёр ижросининг асосий жиҳати ҳисобланади. Кўшиқ саҳнавий жараёнини ифодаласагина драматургиянинг ажралмас қисми бўлади. У ўзининг мустақил санъатлигини йўқотиб, бошқа санъатлар билан бирга драматургик йўналишга сингиб кетади ва яхлит асар қиёфасини ташкил этади.

Вокал мусикаси драматургия хусусиятлари, характерлар тўқнашуви, ечими, асарнинг умумий оҳанги билан белгиланиб, образ яратувчи, сахна воқелигини боғланувчи, уйғунлаштирувчи, умумлаштирувчи воситаларга хизмат қилади. Демак, у драматургиянинг фаол, таъсирчан ифодавий-тасвирий кучи ва ғоясини идрок этади, монолог ва диалогларда қаҳрамонларнинг ҳиссиётларини очиб беради.

Кўшиқ мусикали драма асарига жўшқинлик, романтик йўналиш бахш этади. Драматургик вазифаларини бажармаган ҳолда, у сахनावийлик хусусиятини йўқотади ва мустақил вокал номерига айланиб қолади. Кўшиқчи-актёр асар қаҳрамонининг ички дунёси, фикр-ўйлари тизимини ташкил этиб, шу билан бирга ғоявий ва психологик юкни ҳам ташийди. Образ драматик санъат, ашула, ракс, сахна ҳаракати каби ўзаро уйғун бўлган ижро жиҳатлар занжири орқали амалга оширилади. Кўшиқ ва кўшиқчи-актёрнинг вазифаси ҳам ҳеч қачон драматургик жараён ривожига тўсқинлик қилмаслик, аксинча, тўқнашувларнинг чуқур илдизларини очиб бериш, образ руҳиятига кириб боришга, характер эволюцияси мантиғини яратиш кабилардан иборат бўлмоғи керак. Афсуски, мусикали драма амалиётида вокал мусикаси кўпинча қаҳрамоннинг руҳий ҳолатини ёритувчи муҳаббат, лирик жиҳат сифатида берилади. Кўп ҳолларда у севги-муҳаббат мазмунидаги сахналардан иборат бўлади.

Кишининг воқеаларга муносабатини билдирувчи, унинг қалбини очиб берувчи хонандалик санъатига ҳозирги пайтда эҳтиёж ўсиб бормоқда. К.С.Станиславский ва В.И.Немирович-Данченколариинг сахналаштирган мусикали асарлари адабиёт ва мусиқа уйғунлигига ижодий ёндашишнигина эмас, балки сахна хонандалиги қонунларини билишнинг ҳам ёрқин намунаси ҳисобланади. Таниқли немис новатор режиссёри В.Фельзенштейн «Туўғу ва фикрга тўла товушгина ҳақиқатгўйдир ва айнан шу нарса драматикдир» деб ҳисоблайди.

Ҳозирги жаҳон режиссураси мусикали сахна асарлари устида ишлашнинг турли усул ва методларига эга. Драма театри режиссёрларининг опера ва мусикали театр режиссураси соҳасидаги фикрлари диққатга сазовордир. Л.Ротбаум, Эдуардо де Филиппо, В.Фельзенштейннинг опера постановкалари жозибадорлиги билан эътиборни тортди. Улар драматик сахна қонунларини мусикали сахнага олиб кирдилар. Бунинг натижасида ушбу жараён тарафдорлари ташаббускорлигини кучайтириб, соҳа муҳолифлар қаршилигини ҳам ошириб юборди. Мусикали театр режиссураси амалиёти ҳам сахна кўшиқчилиги масалаларини ҳал қилишдаги изланишлари жадал амалга ошаётганлигидан далолат беради. Лекин бу билан ҳам анъанавийликдан воз кечишга илож бўлмади.

Анъанавий опера режиссураси хонандани мизансаҳналардангина халос қилиб қолмай, балки унинг санъатини чекловчи омиллардан, роль психологиясига чуқур кириб бориш билан боғлиқ вазифалардан ҳам озод этиб, янада кўпроқ анъанавий шаклчилик услубига боғлаб қўйди. Янги режиссура эса мизансаҳналарни сунъий фаоллаштириш йўлидан борди. Иккала ҳолда ҳам муаммога бир томонлама ёндашиб, театрнинг ҳозирги ютуқлари камситилди, фақат режиссура асосий мақсадга айланиб қолди. Мизансаҳналар кетидан қувиш, замонавий режиссёрлик қонунларини очик қабул қилмаслик натижасида кўпинча хонанда актёрнинг мусиқали спектакль концепциясидаги ўрни ва аҳамияти, биринчи навбатда мусиқа партитурасини, саҳна қўшиқчилиги мазмуни ва эстетикасини яхши билиши лозим бўлган режиссуранинг роли унутилади.

Мусиқали саҳна асарларини тайёрлаш жараёнида пайдо бўладиган барча муаммоларга жанр табиатининг ўзи, унинг мусиқаси, сўз ва оҳангларда ифодаланган ҳиссиёт-у, фикр-ғояси жавоб беришга кўмаклашади. Нега инсон овози, бадиий қўшиқчилик опера жанри спецификасини ташкил этади, деган савол туғилади? Гап шундаки, композиторлар ўз дунёқарашини, орзу-идеалларини, ҳис-туйғуларини, шахсий муносабатларини, қадриятларини хонандалик орқали тасвирлашга интиладилар, улар вокал санъатини олам билан мулоқотда бўлишнинг олий эстетик шакли деб ҳисоблайдилар. Инсон овози саҳнавий образ ибтидоси бўлиб, ҳаракат хусусиятини идрок этади. Шу сабабли ҳам ҳозирги саҳна қўшиқчилигининг бадиий мезонларидан бири маъноли, ифодали ижро бўлиб, у фақат опера асарининггина эмас, оперетта, мусиқали драма жанридаги спектаклларнинг ҳам асосини ташкил қилади.

Саҳна образининг ғоявий ва бадиий тўлақонлиги ижрочининг драматик ва вокал маҳоратини стилистик яхлитлигига боғлиқдир.

Ўзбек мусиқали драмасида хонанда-актёр муаммоси ўзининг узоқ, тарихига эга. Жанрнинг синтетик табиати драматик, қўшиқчилик ва рақс санъатига таянган актёр ижрочилигида органик синтез сифатида белгиланади.

Жанр шаклланишининг дастлабки даврларида актёрларда ижрочилик қобилияти мажмуасигина бўлиши кўзда тутилган эди. Улар ўз табиий салоҳияти ва қобилиятини намоён қилган ҳолда қўшиқ айтарди, сўзларди, образ яратарди, рақсга тушарди. Фақат, сўз ва ҳаракатгина эмас, балки мусиқа ҳам муҳим ўрин тутган. «Ҳалима» мусиқали драмасидан бошлаб ижрочилик воситаларини уйғунлаштириш жараёни бошланди.

1920 йилда драма труппаси жамоасининг етакчи актёрлари А.Ҳидоятлов ва М.Қориева ҳали профессионал ижро маҳоратига эга бўлмаётган бўлиб,

ижодий вазифаларини ўз ихтиёрларидаги воситалар ёрдамида эришишга уриниб кўрдилар. Москва театр студиясини тугатган драма актрисаси Т. Саидазимова ёрқин, ифодали овоз соҳиби бўлганлиги туфайли ижрочилик малакасини янги босқичга – профессионал даражага кўтарди. Т. Саидазимованинг санъати бундай синтез натижасида ҳақиқий эстетик жиҳат касб этди ва ўзбек муסיқали драмаси ривожига катта улуш қўшди.

1929 йилда ташкил этилган Ўзбек муסיқали театрида бадиий образнинг муסיқа – вокал – рақс уйғунлиги жиҳатлари изланди. М. Қориёқубов, Тамарахонимлар қаҳрамонлар характери талқинида хонандалик санъатини аҳамиятини сифат жиҳатидан янги поғонага кўтардилар. Миллий-бадиий анъаналарини ва тараққий топган театр-муסיқа маданиятларининг илғор тажрибасини ўзлаштириш натижасида ўсиб борган ўзбек муסיқали театри сахнада таъсирли, ишонarli, ҳаётий тўлақонли образлар яратишни ўзининг асосий мақсадларидан бири сифатида қабул қилди ва галдаги босқичга кадам қўйди. Махсус вокал сабоғини олган хонандаларнинг, жумладан, Б. Мирзаев, Ҳ. Носирова, К. Зокиров сахнада яратган образлари бадиий-эстетик яхлитлик ва теран психологик талқин билан ажралиб турарди.

1939 йилда Ўзбек давлат муסיқали театри жамоаси иккита гуруҳга бўлиниб, ҳар биттаси мустақил ижодий ҳаётга кадам қўйди. Муסיқали драма жанри Муқимий номидаги муסיқали драма ва комедия театри елкасига юкланди. Спектаклнинг марказий сиймоси бўлиб қолган кўшиқчи актёрнинг ўрни сахнада янада мустаҳкамланди ва ушбу муаммога қизиқиш янада ортди. Муסיқали театрнинг ижодкорлари жанрнинг бойитиш йўллари, унга ўзига хослик бахш этувчи ва шу билан бирга умумлашма фикрларни ҳал қилишга имкон берувчи янгидан-янги замонавий бадиий воситалар ҳақида жиддий ҳамда чуқур ўйлашлари керак эди.

Сахнадаги изланишлар жадал ва кўп қиррали тарзда олиб борилди. Шу билан бирга чуқур психологик, эмоционал хусусиятга эга бўлган санъатга интилиш кучайди. Муқимий номидаги театр замонавий психологик изланишлари руҳида бир қатор тарихий, замонавий, афсонавий мавзудаги асарларни сахналаштирди. Хусусан, «Муқимий», «Нурхон», «Равшан ва Зулҳумор», «Олтин кўл», «Ватан ишқи», «Момо ер», «Қонли тўй», «Жоним фидо» спектакллари галдаги жараённи энг яхши тамойиллари ўзбек муסיқали драма театри сахнасида ўз ифодасини топаётганини кўрсатди. Ушбу спектакллардаги теран психологизм, романтик кўтаринкилик, метафорик театрнинг жўшқинлиги уларнинг муваффақиятини таъминлади, актёрлик санъатининг энг муҳим хислатларини белгилаб берди.

Спектаклдаги кўшиқнинг, муסיқанинг ўрни билан боғлиқ кўпгина муаммолар Ўзбекистон Композиторлар уюшмасининг пленумида таҳлил

этилган. Ана шу муаммоларнинг амалиётда ҳал этилишида шу нафақат театр жамоаси, балки композиторлар ижоди, хонанда-кадрлар тайёрловчи олийгоҳлар билан боғлиқдир.

Назорат саволлари;

1. Театр нима учун синтетик санъат деб аталади?
2. Анъанавий театр тушунчани қандай изоҳлайсиз?
3. Европача русумдаги театрнинг тарихий шаклланиш даври қайси мезонларга боғлиқ бўлди?
4. Ўзбекистондаги қайси театр йўналишлари фаолият юритади?
5. Театр санъатининг функцияси, вазифаси, аҳамияти нималардан иборат?
6. Бугунги ижтимоий ҳаётимизда театр санъати ўз вазифаларини қандай бажармоқда деб ўйлайсиз?

Асосий адабиётлар

1. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. –Тошкент: “Маънавият”, 2008. - 176 б.
2. Аристотель. Поэтика. - Тошкент: Ғ.Ғулом нашриёти, 1978 й.
3. Бояджиёв Г.Н. Поэзия театра. Статъи.–М.: Искусство, 1960. -464 с.
4. Баяндиёв Т. Каракалпакский театр имени К.С.Станиславского.-Ташкент: Фан, 1971.-200 с.
8. Белинский В.Г. Танланган асарлар.–Тошкент: Ўздавнашр, 1955. -509 б.
9. Григорьев М. Саҳна маҳорати. (Станиславский системасининг асосий моментлари).-Тошкент: Ўзадабийнашр, 1962.–68 б.
10. Жабборов А. Мусиқий драма ва комедия жанрлари Ўзбекистон композиторларининг ижодиётида. –Тошкент: Ғ.Ғулом нашриёти, 1999. 188 б.
11. Раҳмонов М., Тўлахўжаева М., Мухторов И. Ўзбек миллий академик драма театри тарихи (1960-2000 йиллар) –Тошкент: Истикболни белгилаш, услубият ва ахборот Республика Маркази, 2003.-267 б.
12. Станиславский К.С. Актёрнинг ўз устида ишлаши.-Тошкент: Ўзадабийнашр, 1965.–426 б.
13. Турсунов Т. Саҳна ва замон.-Тошкент: Янги аср авлоди, 2007.-415 б.
14. Турсунбоев С. Андижон театри /тарихий очерк/.-Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт, 1970.-144 б.
15. Туляходжаева М. Режиссура узбекского драматического театра. (тенденции развития и современные проблемы).-Ташкент: изд. им. Г.Гуляма, 1995.-36 с.
16. Қодиров М. Масхарабоз ва кизиқчилар санъати. Тошкент: Фан, 1971.-208 б
17. Ҳамроев Р. Ҳаётим мазмуни. Хотиралар, мулоҳазалар. Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1979.–182 б.

18.Хусайн Воиз Кошифий Футуратномаи султоний ёхуд жувонмардлик тариқати.Тошкент:А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти,1994.-112 б.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-мавзу. Санъатшуносликнинг ривожланиш тенденциялари

Санъатшуносликнинг ривожланиш тенденцияларини аниқлаш, уларнинг вазифалари, назарияси ва амалиётининг хусусиятларини таҳлил этиш. “Санъатшунослик” (турлари бўйича) тушунчаси ва функцияси.

Масаланинг қўйилиши: Тингловчилар томонидан кичик гуруҳларга бўлиниб, улар ҳар бир вазифа бўйича берилган саволлардан жавоб олиш жараёнида оғзаки таҳлил орқали шарҳлаб бериши лозим.

Ишни бажариш учун намуна

Ўқитувчи талабаларни 4-гуруҳга бўлади. Мавзу бўйича тайёрланган топшириқларни тарқатади. Ўқув натижалари нима беришини аниқлаштиради, эришиладиган натижанинг ютуқ ва камчиликларининг моҳиятини айтади. Қандай қўшимча материаллардан фойдаланиш мумкинлиги ҳақида маълумот беради. (дарслик, маъруза матни, интернет материаллари). Гуруҳларда иш бошлаш вақтини эълон қилади.

Гуруҳлардаги ҳамкорлик ишларининг такдимотини ташкиллаштиради ва бошқаради. Такдимот муддати 20 минутдан ошмаслигини эълон қилади.

Ўқитувчи ҳар бир саволга якун ясайди.

Машғулотни баҳолаш. Воқеликларнинг кетма-кетлиги, топшириқларни асослаб бериш, шунингдек талабалар билим савиясини шакллантиришга, тушунчаларидан тўғри хулосалар чиқаришига эътибор қаратади.

Мавзу бўйича якунловчи хулосалар қилади. Мавзу мақсадига эришишдаги тингловчилар фаолиятини таҳлил қилади ва баҳолайди.

2-мавзу. Санъат - жамият ривожланишининг муҳим омили сифатида

Театр, мусиқа, тасвирий санъат, кино ва бошқа замонавий санъатларнинг жамият ижтимоий, маданий-маънавий ҳаёти билан узвийлиги.

Масаланинг қўйилиши: Тингловчилар кичик гуруҳларга бўлиниб, ҳар бир гуруҳ “Санъат” сўзи мисолида синквейн ечадилар. Гуруҳлар ўз мулоҳазаларини ўқиб эшиттириб, оғзаки таҳлил орқали ўзаро фикр-мулоҳаза алмашади.

Ишни бажариш учун намуна

Синквейн

► _____ От (существительное или местоимение)

- ▶ _____ Сифат (прилагательные)
- ▶ _____ Феъл (глагол)
- ▶ _____ Ибора-гап (фраза)
- ▶ _____ Синоним ёки резюме

3-мавзу: Санъатшунослик соҳасидаги замонавий ёндашувлар

Санъатшунослик фанининг республикадаги ҳолати жаҳон тажрибаси билан муқояса қилиш асосида ўрганилади.

Масаланинг қўйилиши: тингловчилар санъатшуносликнинг таълим тизимидаги ўрнини бевосита малакатимизда олиб борилаётган маънавий-маърифий ислохотларнинг амалга оширилиши билан боғлиқ ҳолда белгиланиши бўйича амалий қўникмаларини намоёниш этадилар.

Ишни бажариш учун намуна

Соҳанинг SWOT таҳлили. Глобаллашув жараёнида ижтимоий-маданий ҳаётдаги ўзгаришлар тенденцияси ва истиқболли режасини тадбиқ этиш.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

4 мавзу: Ўзбекистон санъатшунослиги хусусиятларининг таҳлили

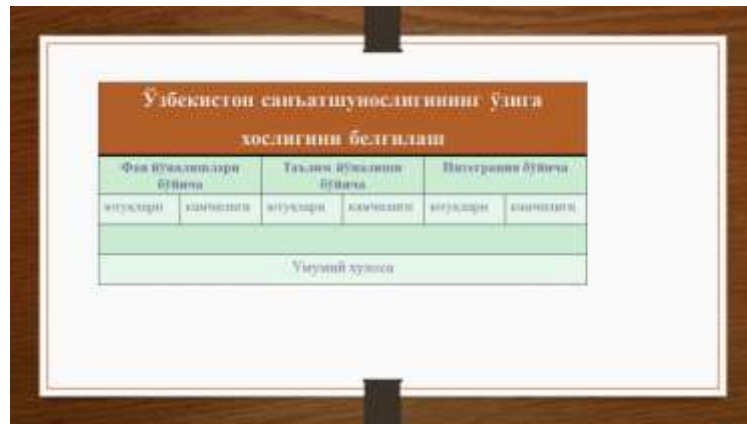
Масаланинг қўйилиши: тингловчилар республикада фаолият олиб бораётган санъатшунослик фани турли ракурслар орқали таҳлил этадилар. Бунда таҳлил Веер методи орқали амалга оширилади.

Ишни бажариш учун намуна

Веер методи асосида таҳлил (методнинг мақсади)

- мавзунинг турли тармоқлари бўйича ўрганиб, ҳар бирини алоҳида аспектларда муҳокама этишга;
- муаммонинг барча қирраларини атрофлича тадқиқ қилишга;
- талабаларда танқидий, таҳлилий, мантиқий фикрлашни ривожлантиришга;
- мустақил фикр ва ғояларини тизимли баён этиш ҳамда ҳимоя қилишга

имконият яратади.

Модул бўйича тест саволлари

№	Тест топшириғи	Тўғри жавоб	Муқобил жавоб	Муқобил жавоб	Муқобил жавоб
1.	Ҳамза номидаги ўзбек давлат академик драма театри бугунги кунда қандай номланади?	*Ўзбек Миллий академик драма театри	Ҳамза номидаги академик театр	Ўзбек давлат драма театри	Ҳамза театри
2.	Биринчи ўзбек ёзма драмаси “Падаркуш”нинг муаллифи ким?	* Маҳмудхўжа Беҳбудий	Абдулла Қодирий	Абдулла Авлоний	Ҳамза
3.	“Абулфайзхон” тарихий драмасини ким ёзган?	*Абдурауф Фитрат	Абдулхамид Чўлпон	Усмон Носир	К. Яшин
4.	“Бахтсиз кув” кимнинг асари?	* Абдулла Қодирий	Ҳ.Ҳ Ниёзий	Абдулла Авлоний	М.Уйғур
5.	Маннон Уйғур “Турон” группасида ўз фаолиятини қачон бошлаган?	*1916 йил	1918 йил	1915 йил	1914 йил
6.	Ҳамзанинг “Заҳарли ҳаёт” драмаси қачон ёзилган?	*1915 йил	1914 йил	1911 йил	1917 йил

7.	“Халима” мусиқий драмасини ким ёзган?	* Гулом Зафарий	Ҳамза	Хуршид	Фитрат
8.	Аброр Ҳидоятонинг “Лайли ва Мажнун” спектаклида ўйнаган ролини белгиланг	*Қайс - Мажнун	Науфал	Ибн Салом	Ғофур
9.	Москвада маориф уйи қошида ўзбек студияси қайси йили очилган?	*1924 йил	1925 йил	1923 йил	1920 йил
10	Москвадаги ўзбек студиясида диплом спектакли сифатида Н. Гоголнинг қайси асари сахналантирилган?	*“Ревизор”	“Уйланиш”	“Қиморбозлар”	“Ўлик жонлар”
11.	Комил Яшиннинг “Номус ва муҳаббат” драмаси асосида яратилган спектаклда Онахон ролини ижро қилган актриса ким?	*Сора Эшонтураева	Замира Ҳидоятова	Тошхон Султонова	Турсуной Сайидазимова
12.	Шекспирнинг “Гамлет” трагедиясини Ўзбек Миллий академик драма театрида сахналантирган режиссёрнинг номини белгиланг?	*Маннон Уйгур	Бобо Хўжаев	Етим Бобожонов	Жавод Обидов
13.	Гамлет ролининг биринчи ижрочиси ким?	* Аброр Ҳидоятон	Олим Хўжаев	Шукур Бурҳонов	Амин Турдиев
14.	Ҳамза номидаги ўзбек давлат (ҳозирги Ўзбек	*1933 йил	1932 йил	1930 йил	1935 йил

	Миллий академик драма) театрига “Академик театр” унвони қачон берилган?				
15.	1939 йили академик театр сахнасида қўйилган “Бой ила хизматчи” спектаклининг режиссёри ким?	* Етим Бобожонов	Маннон Уйғур	Жавод Обидов	Бобо Хўжаев
16.	Ўзбек Миллий академик драма театри сахнасида Шекспирнинг “Отелло” трагедияси биринчи мартаба қачон қўйилган?	* 1941 йил	1940 йил	1942 йил	1939 йил
17.	Ўзбек театри сахнасида Отелло ролини биринчи ким?	*Аброр Ҳидоятлов	Шукур Бурхонов	Амин Турдиев	Лутфилла Назруллаев
18.	“Отелло” спектаклидаги Яго ролини биринчи ижрочиси ким?	*Наби Раҳимов	Пўлат Саидқосимов	Миршоҳид Мирқило в	Турғун Азизов
19.	“Жалолиддин Мангуберди” тарихий драмасини ким ёзган?	* Мақсуд Шайхзода	Иззат Султон	Ҳамид Олимжон	Уйғун
20.	“Муқанна” тарихий драмасининг муаллифини эсланг?	*Ҳамид Олимжон	Уйғун	Комил Яшин	Иззат Султон
21.	“Алишер Навоий” тарихий биографик драмаси кимлар қаламига мансуб?	*Уйғун Иззат Султон	Ҳамид Олимжон, Комил Яшин	Мақсуд Шайхзода, Зиннат Фатхулин	Баҳром Раҳмонов, Абдулла Қаххор
22.	“Алишер Навоий”	* Маннон	Етим	Раззоқ	Жавод

	драмасини биринчи сахналаштирган режиссёр ким?	Уйғур	Бобожонов	Ҳамроев	Обидов
23.	“ Мирзо Улуғбек” асари муалифи ким ?	* М. Шайхзода	Ҳ.Расул	Э.Хушвақтов	Ҳ.Муҳаммад
24.	“Алишер Навоий” спектаклидаги Гули ролини биринчи ижрочиси ким?	*Сора Эшонтўраева	Шоҳида Маъзумова	Икрома Болтаева	Холида Хўжаева
25.	Абдулла Қаххорнинг “Шоҳи сўзана” комедияси Ўзбек миллий академик театрда қачон қўйилган ва унинг режиссёри ким?	*1952 йил, Александр Гинзбург, Тошхўжа Хўжаев	1957 йил, Маннон Уйғур, Етим Бобожонов	1946 йил, Бобо Хўжаев, Раззоқ Хамроев	1960 йил, Николай Ладигин, Жавод Обидов
26.	“Юрак сирлари” комедиясини ким ёзган?	*Баҳром Раҳмонов	Зинат Фатхулин	Туроб Тўла	Абдулла Қаххор
27.	“Оғриқ тишлар”, “Тобутдан товуш”, “Аяжонларим” комедиясининг муаллифи ким?	*Абдулла Қаххор	Комил Яшин	Уғун	Иззат Султон
28.	“Чимилдиқ” асарининг муаллифини эсланг?	*Эркин Хушвақтов	Комил Яшин	Уйғун	Абдулла Қаххор
29.	Ўзбек Миллий академик драма театрида сахналаштирилган “Мирзо Улуғбек” спектаклининг режиссёри ва бош ролнинг ижрочиси ким?	*Александр Гинзбург, Шукур Бурхонов	Тошхўжа Хўжаев, Олим Хўжаев	Раззоқ Хамроев, Наби Рахимов	Бобо Хўжаев, Аброр Ҳидояттов
30.	Муқимий номидаги	*	Эътибор	Омина	Фароғат

	мусикали драма театрида сахналаштирилган “Нурхон” спектаклида Кимё ролини биринчи ижрочиси ким?	Лутфихоним Саримсоқова	Жалилова	Фаязова	Рахматова
31.	1939 йилда Муқимий номидаги театрда қўйилган “Майсаранинг иши” спектаклининг режиссёрларини эсланг?	* Миршоҳид Мироқилов	Жавод Обидов	Зухур Қобулов	Бобо Хўжаев
32.	Республика кўғирчоқ театри қачон ташкил топган?	*1939 йил	1928 йил	1930 йил	1926 йил
33.	Ўзбек мусикали театрининг буюк режиссёри ким ?	* Музаффар Муҳамедов	Валижон Умаров	Олимжон Салимов	Наби Абдурахмонов
34.	Республика ёш томошабинлар театри қачон ташкил топган?	*1930 йил	1936 йил	1939 йил	1949 йил
35.	Алишер Навоий номидаги ўзбек давлат опера ва балет театрининг ташкил топган йили?	*1939 йил	1942 йил	1940 йил	1941 йил
36.	Ўзбек Миллий академик драма театрида сахналаштирилган “Ўлимдан кучли” спектаклининг режиссёри эсланг?	*Т. Хўжаев	И. Радун	Гинзбург	Етим Бобожонов

37.	Ўзбек Миллий академик драма театрида қўйилган “Сарвқомат дилбарим” спектаклида бош қахрамон Илс ролини ижро қилган актёр?	*Турғун Азизов	Тўлқин Тожиев	Ёқуб Аҳмедов	Теша Мўминов
38.	Муқимий номидаги ўзбек мусиқали театрида сахналаштирилган “Тошболта ошиқ” спектаклининг режиссёри ва бош ролни ижро қилган актёрни эсланг?	* Раззоқ Хамроев, Сойиб Хўжаев	Бахтиёр Ихтиёров, Махмуджон Ғофуров	Абдурашид Раҳимов, Суръат Пўлатов	Баходир Аҳмедов, Файзулла Аҳмедов
39.	“Қиёмат қарз” спектаклида бош ролни ижрочиси ва асар муаллифи ким?	* Шукур Бурхонов, Ўлмас Умарбеков	Олим Хўжаев, Туроб Тўла	Наби Раҳимов, Ёқубжон Шукуров	Аброр Ҳидоятлов
40.	Аброр Ҳидоятлов номидаги театрда қўйилган “Қора камар” спектаклининг режиссёри ва асар муаллифи ким?	*Баходир Йўлдошев, Шукур Холмирзаев	Рустам Ҳамидов, Максим Каримов	Олимжон Салимов, Машраб Бобоев	Валижон Умаров, Афзал Рафиқов
41.	Муллатўйчи Тошмухаммедов номидаги Қашқадарё вилояти театрида Фитратнинг “Абулфайзхон” тарихий драмасини сахналаштирган	*Баходир Назаров	Мансур Равшанов	Карим Йўлдошев	Валижон Умаров

	режиссёрнинг исми?				
42.	Ўзбек Миллий академик драма театрида сахналаштирилган “Шоҳ Эдип” трагедиясидаги бош ролни ижрочиси ким?	*Шукур Бурхонов	Олим Хўжаев	Қудрат Хўжаев	Теша Мўминов
43.	Улуғ саркарда ва давлат арбоби Амир Темур Таваллудининг 660 йиллигига бағишланган “Соҳибқирон” шеърӣ драмасининг муаллифи?	*Абдулла Орипов	Хусниддин Шарипов	Эркин Воҳидов	Ҳайитмат Расул
44.	Юсуфжон Шакаржонов номидаги Фарғона вилояти театрида қўйилган “Темир хотин” спектаклининг режиссёри, бош роль ижрочиси ва асар муаллифини эсланг?	*Олимжон Салимов, Солижон Юсупов, Шароф Бошбеков	Мансур Равшанов, Равшан Жўраев, Машраб Бобоев	Йўлдош Каримов, Соли Аҳмедов, Ҳайитмат Расул	Валижон Умаров, Солижон Юсупов, Машраб Бобоев
45.	Республикка ёш томошабинлар театрида сахналаштирилган “От йиғлаган окшомда” спектаклининг режиссёри ва асар муаллифи?	*Олимжон Салимов, Тоғай Мурод	Жўра Маҳмудов, Йўлдош Сулаймон	Рустам Ҳамидов, Ҳайдар Муҳаммад	Баҳодир Йўлдошев, Ҳайитмат Расул

46.	Муқимий номидаги республика муסיқали драма театрида қўйилган “Нодирабегим” спектаклининг режиссёри ва бош роль ижрочиси кимлар?	*Баходир Йўлдошев, Зулайҳо Бойхонова	Рустам Маъдиев, Меҳри Бекжонова	Носир Отабоев, Гулчехра Мирзажон ова	Баходир Аҳмедов, Меҳри Бекжонова
47.	Аброр Ҳидоятв номидаги театрининг “Отелло” спектаклининг Отелло ва Яго ролларини ижро қилган актёрлар?	*Элёр Носиров, Афзал Рафиқов	Пўлат Саидқосимов , Ёдгор Саъдиев	Ҳошим Арслонов, Маҳмуд Исмоилов	Пўлат Саидқосимов, Элёр Носиров
48.	Ўзбек миллий академик драма театрида қўйилган “Пири Коинот” спектаклининг режиссёри ва асар муаллифи ким?	*Валижон Умаров, Ҳайитмат Расул.	Турғун Азизов, Муҳаммаджон Хайруллаев	Сергей Каприелов , Ҳайдар Муҳаммад	Олимжон Салимов, Эркин Самандаров
49.	Театр санъати соҳасида Ўзбекистон қаҳрамони бўлган актёр?	* Зикир Муҳаммаджонов	Рихситилла Абдуллаев	Меҳриддин Раҳматов	Учқун Тиллаев
50.	“Ўлдинг азиз бўлдинг” кимни асари?	*Холиқ Хурсандов	Ойбек	Уйғун	Ҳ.Расул
51.	Хайитмат Расул асарлари қайси қаторда тўғри кўрсатилган ?	* “Пири коинот”, “Олтин қиз”	“Келинлар қўзғолони”, “Олтин қиз”	“Чимилди қ”, “Пири коинот”	“Нексия”, “Бевалар”
52.	«Турон » труппаси ўз фаолиятини қайси пьеса билан	* «Падаркуш »	«Адвокатлик осонми?»	«Заҳарли ҳаёт»	«Туркистон штаби»

	бошлаган?				
53.	«Турон» труппасига ким асос солган?	*Абдулла Авлоний	Ҳамза Ҳакимзода	Абдулла Қодирий	Маҳмудхўжа Бехбудий
54.	Марямхон образи қайси пьесададан?	*«Заҳарли ҳаёт»	«Бой ила хизматчи»	«Падаркуш»	«Мазлума хотин»
55.	А.Қодирийнинг «Турон» труппаси сахнага қўйган пьесаси?	*«Бахтсиз куёв»	«Меҳробдан чаён»	«Заҳарли ҳаёт»	«Ёрқиной»
56.	Ўзбек Милий академик драма театрининг ташкил топган санаси	*1914 йил 27 феврал	1918 йил 3 ноябр	1927 йил	1930 йил
57.	Кўп пардали биринчи ўзбек мусиқий драмаси?	*«Ҳалима»	«Фарҳод ва Ширин»	«Лолахон»	«Лайли ва Мажнун»
58.	«Ҳалима» пьесасининг муаллифи	*Ғуллом Зафарий	Ҳамза Ҳакимзода	Чўлпон	Хуршид.
59.	“Тошкентнинг нозанин маликаси” кимнинг асари?	*Ҳайдар Муҳаммад	Ҳамза Ҳакимзода	Хуршид.	Чўлпон
60.	Ғарб классик драматургиясидан ўзбек сахнасида илк қўйилган пьеса?	*Макр ва муҳаббат	Қароқчилар	Хасис	Отелло

V. МОДУЛ БЎЙИЧА КЕЙСЛАР БАНКИ

Кейс №1.

“Халл Трак” театри томошабинлари

Тадқиқотлар охириги 2 йил мобайнида Халл шахрининг театрга борувчи аҳолисидан фақатгина ярми Халл Трак театрида бўлганлигини кўрсатди. Бунга қараганда 10тадан 9таси шаҳар марказида жойлашган дастури турли туманлиги билан ажралиб турадиган Халл Нью Театрига бориши аниқланди. Йилда театрга уч ва ундан ортиқ марта борган ташриф буюрувчиларнинг сони чоракдан кўпроғини ташкил этди, уларнинг орасида ҳеч қайси Халл Трак театрида бўлмаган. Томошабинларнинг учдан бир қисми “юксак” санъат шаклларидаги замонавий драмаларни кўришни хуш кўришар экан ва улар орасида Халл Трак театрига борганлар аниқланмади.

Халл Тракнинг таҳлил этилган жорий томошабинлари театр ташаббускорлари, доимий ва турли театрларга борувчилар деб топилди. Улар театрни асосан кечкурун боришга яхши жой деб, театрга бориш уйдан ташқарида овқатланишга бориш сафари сифатида қабул қилишар экан. Уларнинг ёши 25-44 ёшда.

Ташриф буюришга таъсир этиш. Тадқиқот сўровномаси иштирокчилари бўйича Халл Трак театрига бориш учун қандай омилларга боғлиқлиги аниқланди. Театрга борувчиларнинг ярми шаҳар марказидаги янги бино ўзига жалб этишини таъкидладилар. Танаффусда томошабинлар дам оладиган хона ёки зал, бар кафеларнинг мавжудлиги ёшроқ томошабинларни жалб этиши мумкин. Жон Годбер Жон Годбер бадий директорининг маҳсулоти кўпчиликка ёқиши эътироф этилди. Лекин кўрсатувларнинг янги шакллари таклиф этиш тавсия этилди.

Маркетинг натижалари. Халл Трак театри маркетинг коммуникациясидаги камчилик потенциал бозорни чуқурроқ ўрганилмаганлиги кузатилди. Театр томошабинлари театр дастурларидан театр томонидан юборилган хатлар, тез тез ташриф буюрувчилардан хабардор бўлиб туришар экан. Айримлари маҳаллий газеталарда берилган маълумотлар билан қизиқиб турар эканлар. Ёшлар эса асосан интернетдан.

Саволлар:

1. Халл Трак театри ўз миссиясини оширишда қандай мақсад ва вазифаларни белгилашни таклиф қила оласиз.
2. Ушбу мақсад ва вазифаларни амалга оширишда қандай стратегияларни ишлаб чиқасиз. Сиз Театр маркетинг менежери бўлсангиз ушбу маълумотлар етарлича бўлармиди?

Кейс №2.

Опера ҳамкорлиги

Сидней Опера Хаус бутун дунёда машхур бўлган замонавий архитектура дизайнидаги бинолардан бирида жойлашган. Опера Хаус ташкилий ривожланиш инноватори сифатида унинг ижрочи директорори Майкл Линк тўрт йиллик бошқаруви остида шаклланди.

Линк Австралия Кенгашидаги театр менежментида миллий санъатни қўллаб қувватловчи инновацион шахс сифатида эътироф этилиб 1998 йилда Австралия тасвирий институтини бошқарувини олди. Унинг бошқарув фаолияти Опера Хаус учун икки муҳим тарихий воқеалар – Янги йил ва 2000 йил Сидней Олимпиадасига тўғри келди. Бундай ҳодисалар ташкилот учун иш жараёнининг янги ёндашувларини талаб этарди ва Линк Операни “ўрганувчи ташкилот” га айлантиришга аҳд қилди. Ушбу атама америкалик менежмент намояндаси Питер Сенж (Петер Сенге) томонидан 1990 йилда “Бешинчи Фан” китобида ёритилган бўлиб, унга биноан ташкилот инсонлар каби тизимли равишда ривожланиши ва тажриба алмашишлари лозим. Албатта унинг афзаллиги бир бутунлигида, ўрганиб бориш эса ташкилот муҳим фаолиятларидан бири сифатида ташкилий қувватни оширишда катта кучдир. Бошқача қилиб таъкидланганда эса, “унинг аъзолари жамоавий хабардорлик ва унумдорликни кучайтириш ва қўллаб қувватлашга доимий диққат эътиборини қаратиб турадилар ” (Сенге *эт ал.*, 1994). Опера Хаусда муваффақиятга эришиш йўли барча ходимларни ушбу йўналишга қўйиш деб белгиланди. Линк буни қуйидагича изоҳлади: “Опера Хаусда ишлар қандай бажарилишига бутун штатни жалб этиш ёндашувини биз қабул қилдик. Натижа –бу иш жойи бўлиб, бу ерда ташкилот ривожини учун ҳар бир ходим ўз хиссасини қўшиш учун ваколат олган. Бу шахсининг ўсиши учун кўмакловчи иш жойи бўлиб, бунда инновациялар, маҳоратни кўрсатиш, “буни қила оламан” деган хатти ҳаракат тан олинади ва рағбатлантирилади”.

Ушбу жараёнинг бош ғояси турли соҳаларни қамраб олувчи лойиҳа гуруҳининг ташкил топиши бўлиб, унга тажрибаси ва функционал асоси ҳар хил бўлган ҳамкасабалар киритилди.

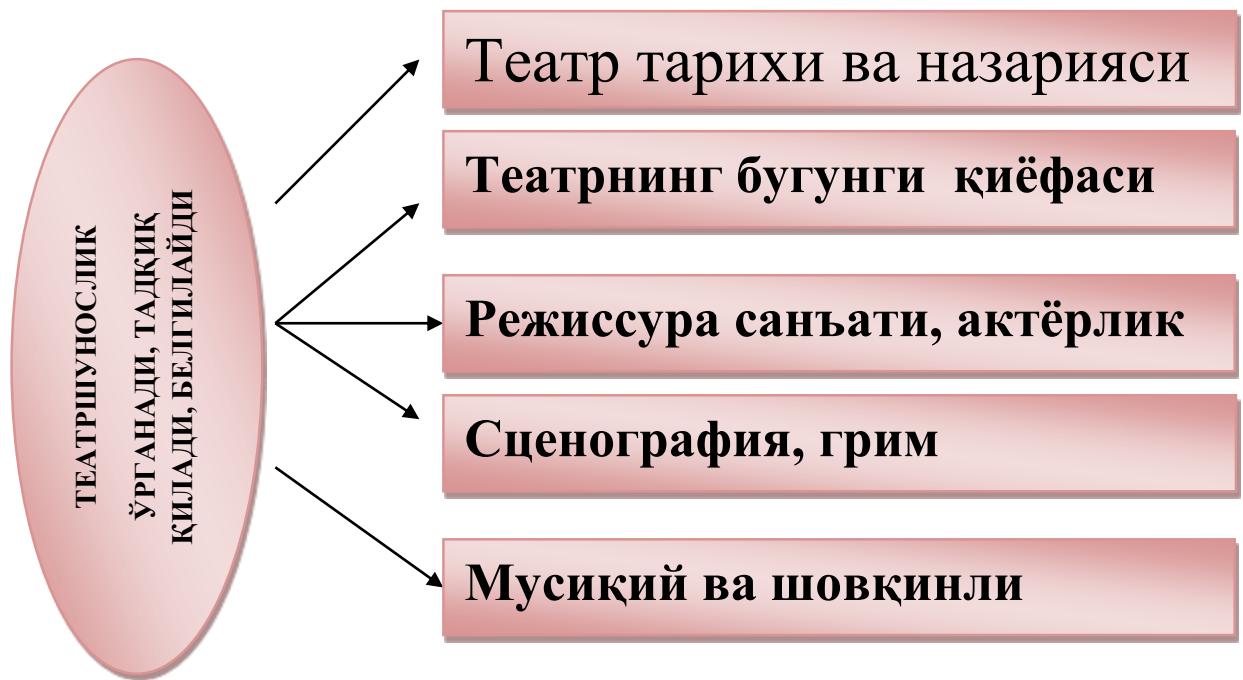
Уларнинг вазифаси муассасанинг 2000 йилга тайёр бўлиши, яъни компьютерга мувофиқлик ва товар ва хизматларга янги солиқлар билан танишиш. Шу билан бирга маданий ўзгаришларга бўлган зарурат масаласи муассасанинг турли бўлимлари ва поғоналари томонидан ўртага қўйилди. Концепция Командаси деб ном олган ушбу ишчи гуруҳ эътиборини муассасанинг ўзини ҳамда бу ердаги ҳар бир шахсни такомиллаштиришга қаратди.

Натижада, Сидней Опера Хаус бугунги кунда нафақат Австралияда, балки халқаро даражадаги етакчи институтдир. “Ўрганувчи ташкилот”ни ривожлантириш натижаси сифатида амалга ошган бир қатор тадбирларни кўриш мумкин: Реал (Релатионшип, Эмповэрмент анд Леадершип), яъни Ўзаро муносабатлар ўрнатиш, Ваколат бериш ва Лидерлик қилиш – ички кадрларни ривожлант ириш дастури бўлиб, лидерлик ва билимларни бутун Хаус бўйича тарқатишга қаратилди. Тадбиркорликга тўлиқ мос келадиган ишлаб чиқаришга асосланган мутахасисликларни таклиф этишга лойиқ Рўйхатдан ўтган Таълим Муассаси сифатида аккредитация қилинди (шу билан бирга Буюк Британиянинг Миллий Касб хунар Квалификация тизимига ҳам мос).

“Муסיқа, театр ва хореография, ҳамда кўнгил очар тадбирлар бизнес соҳасида Австралиянинг аборигенлари учун имкониятлар яратиш кейинги мақсадимиз”, деб Линк Янги Шарқий Уэлс штатида бўлиб ўтган Санъатни ўргатиш бўйича конференцияда гапириб ўтди. Опера Хаус хозирда аборигенларга ўқув дастурларни таклиф этмоқда ва мунтазам равишда Австралиянинг замонавий абориген санъаткорларнинг қобилиятларини кўрсатиб келмоқда. Ушбу конференцияда: “Бу бинода ўтирибмизки, бизлар улкан билим афзалликлари, катта интеллектуал капиталга эга бўлиб турибмиз. Уни капиталга айлантириш зарурати олдимизда турибди, бизлар одамларимиз ва тажрибаларимизни қўллашимиз учун бор имкониятларимизни ишга туширишимиз керак ва бутун Осиё кейинчалик дунёнинг бошқа жойларида ҳам ушбу имкониятларимизни кўрсатмоқчимиз.”

Саволлар

1. Сизга таниш санъат муассаси хақида ўйлаб кўринг. Уни “ўрганувчи ташкилот” га айлантиришда қандай қийинчиликлар мавжуд қандай уларни бартараф эта олади?

ТЕАТР - СИНТЕТИК САЊЪАТ

VI МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Мустақил таълим тегишли ўқув модули бўйича ишлаб чиқилган топшириқлар асосида ташкил этилади ва унинг натижасида тингловчилар битирув иши (лойиҳа иши) ни тайёрлайди.

Битирув иши (лойиҳа иши) талаблари доирасида ҳар бир тингловчи ўзи дарс бераётган фани бўйича электрон ўқув модулларининг тақдимотини тайёрлайди.

Электрон ўқув модулларининг тақдимоти қуйидаги таркибий қисмлардан иборат бўлади:

кейслар банки;

мавзулар бўйича тақдимотлар;

бошқа материаллар (фанни ўзлаштиришга ёрдам берувчи қўшимча материаллар: электрон таълим ресурслари, маъруза матни, глоссарий, тест, кроссворд ва бошқ.).

Электрон ўқув модулларини тайёрлашда қуйидагиларга алоҳида эътибор берилади:

- тавсия қилинган адабиётларни ўрганиш ва таҳлил этиш;

- соҳа тараққиётининг устувор йўналишлари ва вазифаларини ёритиш;

- мутахассислик фанларидаги инновациялардан ҳамда илғор хорижий тажрибалардан фойдаланиш.

Шунингдек, мустақил таълим жараёнида тингловчи касбий фаолияти натижаларини ва талабалар учун яратилган ўқув-методик ресурсларини “Электрон портфолио” тизимига киритиб бориши лозим.

Мустақил таълим мавзулари

1. Ўзбек анъанавий санъат мактаблари
2. Устоз ва шогирдлик анъаналари
3. Антик давр. Қадимги Юнонистон афсона ва ривоятлари
4. Тасвирий санъатнинг илк тасаввурлари
5. Миллий театр тарихи
6. Машҳур актёрлар ижоди ҳақида
7. Европа санъати
8. Россия санъати
9. Замонавий режиссура масалалари
10. Замонавий актёрлик санъати

Мустақил ишларнинг конкрет мавзулари топшириқ берилиши жараёнида ҳал қилинади. Бу педагог билан ўзаро мулоқотда, талабанинг қизиқишларини ҳисобга олинган ҳолда аниқланади.

VII. ГЛОССАРИЙ

Инглиз тилидаги	Термин	Ўзбек тилидаги
Theatre	Teatr –	<p>Театр – (юн. сўз бўлиб, томошагоҳ деган маънони англатади). Санъат тури; унинг ўзига хос ифода воситаси актёрнинг омма олдидаги ўйинижараёнида юзага келадиган сахнавий воқеадир. Театр санъатида ҳам бошқа санъатларда бўлганидек, халқ ҳаёти, тарихи, дунёқараши акс этиб, жамият тараққиёти, маънавияти, маданияти билан боғлиқ ҳолда ўзгариб, такомиллашиб боради. Театр асосида оғзаки ёки ёзма драматургия ётади. Театр синтетик санъат бўлиб, жамият ҳаётида, томошабинларнинг маънавий-эстетик тарбиясида муҳим ўрин тутди. Унда драматургия, мусиқа, тасвирий санъат, рақс, меморлик ажралмас бирликни ташкил этади. Театр – санъатнинг муҳим бир хили бўлиб, у қадимги Грецияда туғилди.</p>
Десоратсион	Театр декоратсийаси санъати,	<p style="text-align: center;">с с э н о г р а ф и я –</p> <p>тасвирий санъатнингтеатрсанъати билан боғлиқ соҳаси; декорация, либослар ёруғлик, сахна техникаси</p>

		воситасида спектаклнинг томоша образи (кўриниши)ни яратиш санъати.
Мусис	Театр мусиқаси –	1.кенг маънода - барча мусиқали (опера, балет, оперетта, мусиқали драма, мусиқали комедия, водевил, мюзикл ва б.) ҳамда драматик спектакллар учун ёзилган мусиқа. 2.тор маънода – драматик театр спектакл (драма, комедия, трагедия)лари мусиқаси
Анализис	Таҳлил –	а. сўз бўлиб, тарқалиш, (куртак) ёзиш; текшириш, суриштириш; ҳал қилиш, очиш деган маъноларни англатади). 1. Нарса, ходиса ва ш.к.ларни моҳият, қонуният ва бошқа жиҳатлардан текшириш,ўрганиш иши. 2. Бирор нарса, маълумот ва шу кабиларни маълум нуқтаи назардан ўрганиш, баҳолаш. 3. Бирор нарсанинг таркибини белгилаш ва унинг моҳиятини тадқиқ этиш. 4. дин. Дафн маросими олдидан марҳум тепасида давра олиб, тиловат қилиш.
Тҳеатре Ссиэнсэ	Театршунослик –	театр тарихи ва назариясини ўрганувчи фан. Мустақил илмий йўналиш сифатида театр санъатининг умумий тараққиёти билан боғлиқ ҳолда XX асрда шаклланган.

		Театршунослик дастлаб, асосан драма театрлари фаолияти билан боғланган бўлса, кейинчалик опера ва балет, оперетта, мусиқали драма, болалар театри, кўғирчоқ театри, театр таълими, саҳна нутқи, декорация санъати, театр либоси ва пардози, саҳна ҳаракати, ҳаваскорлик театри соҳалари ва йўналишларини ўз ичига олади.
Субъект	Сюжет	– (fr. va lot. so‘z бо‘либ, pryedmyet, mazmun, mohiyat, narsa dyegan ma’nolarni anglatadi). 1. Badiiy asarda, filьmda voqyea-hodisalar tasviri, bayonidagi izchillik va o‘zaro aloqa; badiiy asar mazmuni. 2. Tasviriy san’atda: tasvir ob’yekti, pryedmyeti. Syujyet –badiiy asar mazmunini tashkil etadigan, bir-biri bilan o‘zaro bog‘liqlikda kyechedigan, qahramonlar o‘rtasidagi aloqalardan tarkib topgan voqyealar tizimi.
Glossary		
Acting tyechnique	Aktyorlik san’at	➤ san’at yaratish sasna qiyofalarni(rollarni) tyeatrda tomoshalarning taqdimotchilari
Atmosphyerye	Atmosfyera	hayajonli bo;yash har kimning harakatlari, sahnaning, epizoda, bog‘liq bo‘lgan tavsiya etilayotgan holatlar,

		voqyealardangi tugun, nizoni, tyempo-ritma, " donlar ", bog'liqligi harakati va faoliyat yurituvchi shaxslarda uni fye'l-atvorini, yordam byeradi.
Proscenium	Avanssyena— sahna	➤ oldi, dahliz bir bo'lak sahnaning, bir qancha namoyish etilgan tomosha zali. (Rampa). sifatida o;yin uchun byelgilangan maydoncha sahna oldi kyeng foydalanildi opyer va balyet spyektakl dramatik tyeatrlarda sahna oldi xizmat qiladi. Asosan joy harakatlari uchun katta bo'lmagan sahnalar oldidagi yopiq parda.
Allyegory	Allyegoriya— kinoya	➤ tasvir eng yaxshi g'oyalar yordami bilan obraz mazmun allyegorii farqdan ko'p mazmunli ramziy bir ma'nodan va boshqa qiyofa ; aloqa orasidagi mazmuni izhor qilish
Type, thyeatrical charactyer	Amplua— o'xshash	➤ fye'luga ko'ra rolini, tyegishli ma'lum aktyora (aktrisalar) tomonidan bajariladigan rollarning tipi.
Glossary		
Atyellana	Atyellana-atyellana	➤ qadimgi rim xalq tomoshasi; odiiy xalq hayotini tasvirlovchi qisqa sahna asari)
Analysis	Analiz (razbor)	➤ – tahlil, analiz; tahlil

		qilish
Annotation	Annotatsiya-annotatsiya	➤ (qisqa qaydlar, kitoʻbning qisqacha mazmuni)
Ballad	Ballada-	➤ (lirik-epik poeziyaning bir turi)
Ballyet	Balyet-ḡalyet	➤ (tʻeatr sanʻati turlaridan biri); raqsga asoslangan muzikali-dramatik sahna asari)
Propyerties	Butaforiya—sahnadagi	➤ yasama jihozlar qalḡaki fanlar (haykaltaryoshlik, myeḡyel, idish, ḡyezaklar va ḡoshqalar. Asar voqyealarini ochishga yordam ḡyeruvchi narsalarni.
Buffoon	Буффонада	➤ kulgili teatr tomoshasi qabul qilish, foydalanilayotgan teatrdagi; asosan tashqaridan qaraganda komik ḡoʻrttiriḡ yuḡorish, ḡaʻzida tartiḡli harakatlarni, koʻrinishlari

АДАБИЁТЛАР

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. - Т.:“Ўзбекистон”, 2011.
2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. – Т.: “Ўзбекистон”. 2017. – 488 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз – Т.: “Ўзбекистон”. 2017. – 592 б.

I. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

4. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сонли Фармони.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 февралдаги “Хотин-қизларни кўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5325-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим тизимига бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4391- сонли Қарори.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим соҳасида бошқарувни ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5763-сон фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли фармони.
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2018 йил 21 сентябрдаги ПФ-5544-сонли Фармони.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 майдаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2752-сонли қарори.

17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сонли қарори.

18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 27 июлдаги ПҚ-3151-сонли қарори.

19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 15 сентябрдаги ПҚ-3276-сонли қарори.

20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли қарори.

21. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли Қарори.

Ш. Махсус адабиётлар

22. Ишмухамедов Р.Ж., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар.– Т.: “Нихол” нашриёти, 2013, 2016.–279б.

23. Креативная педагогика. Методология, теория, практика. / под. ред. Попова В.В., Круглова Ю.Г.-3-е изд.–М.: “БИНОМ. Лаборатория знаний”, 2012.–319 с.

24. Каримова В.А., Зайнутдинова М.Б. Информационные системы.- Т.: Aloqachi, 2017.- 256 стр.

25. Информационные технологии в педагогическом образовании / Киселев Г.М., Бочкова Р.В. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Дашков и К, 2018. - 304 с.

26. Natalie Denmeade. Gamification with Moodle. Packt Publishing - ebooks Account 2015. - 134 pp.

27. Paul Kim. Massive Open Online Courses: The MOOC Revolution. Routledge; 1 edition 2014. - 176 pp.

28. William Rice. Moodle E-Learning Course Development - Third Edition. Packt Publishing - ebooks Account; 3 edition 2015. - 350 pp.

29. English for academics. Cambridge University Press and British Council

Russia, 2014. Book 1,2.

30. Karimova V.A., Zaynutdinova M.B., Nazirova E.Sh., Sadikova Sh.Sh. Tizimli tahlil asoslari.– T.: “O’zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti”, 2014. –192 b.

31. Yusupbekov N.R., Aliev R.A., Aliev R.R., Yusupbekov A.N. Boshqarishning intellectual tizimlari va qaror qabul qilish. –Toshkent: “O’zbekiston milliy ensiklopediyasi” DIN, 2015. -572b.

32. Абдуллаев М. С. Хоразм амалий безак-санъатининг ривожланиш тарихи (XVI аср – XX аср бошлари). Дисс автореферати. –Т; 2018. 5 бет.

33. Турғунова Н.М. Наманган яллагилик санъати анъаналари. Дисс автореферати. Дисс автореферати. –Т.; 2018 й. –55 бет.

34. Мамажонов З. Мумтоз шеърлий санъатларнинг назарий таснифи. Ўқув-қўлланма. –Т.; “Академнашр”. 2018. –174 бет.

35. Carla Stalling Walter. Arts Management: an entrepreneurial approach. USA. Routledge. 2015.– 459 p.

36. Sibsan. “The modern conductor”. Pearson Prentice Hall. Англия, 2004.

37. Raymond Bisdorff, LuisC. Dias, Patrick Meyer, Vincent Mousseau, Marc, Pirlot. Evaluation and Decision Models with Multiple Criteria.- Springer-Verlag Berlin Heidelberg. - Germany, 2015 y.

38. Benjamin Grosbayne. “Techniques of modern Orchestral Conducting”. Harvard University Press. USA, 2011 y.

39. Janet Pillai. Learning with Intangible Cultural Heritage for a Sustainable Future. UNESCO, 2015 y.

40. Basic Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, UNESCO, Paris, 2014 y.

41. Основные тексты Международной конвенции об охране нематериального культурного наследия. ЮНЕСКО, 2014 г.

42. Унгбоева Б.Ў. Ўзбекистонда 1920-1956 йилларда кино ва театр санъати тарихи. Дисс автореферати. –Т.; 2018. –55 бет.

43. Павленко А. Теория и театр. –СПб, Наука. 2006. –218 с.

44. Метляева Т.В. Актёрское мастерство и режиссура. Учебное пособие. - Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 2011. - 104 с.

45. Акбаров Х. Акбаров Х. Кино ва телевидение: креатив таълим жараёни. – Тошкент: Musiqa. 2012. - 271 б.

46. Акбаров Х. “Тоҳир ва Зухра”– кино дурдонаси. –Тошкент: F.Ғулом нашриёти, 2016. – 200 б.

47. Железняков В. Анатомия зрительного образа. –М.: Союз кинематографистов РФ. 2012. – С.114.

48. Каримова Н. Игровой кинематограф Узбекистана. –Ташкент: San`at, 2016. –С.216.

IV. Электрон таълим ресурслари.

49. www.ziyonet.uz

50. www.edu.uz
51. www.infocom.uz
52. www.learnenglishkids.britishcouncil.org/en/
53. www.learnenglishteens.britishcouncil.org/
54. www.learnenglish.britishcouncil.org/en/
55. www.gov.uz
56. www.dsmi.uz
57. www.dsmimarkaz.uz
58. www.unesco.org/culture/ich
59. www.ichcap.org
60. www.nmm.uz
61. www.natlib.uz